

OOSTVLAAMSE ZANTEN

TWEEMAANDELIJKS ALGEMEEN TIJDSCHRIFT VOOR VOLKSKUNDE

ORGAAN VAN DE KONINKLIJKE BOND DER OOSTVLAAMSE VOLKSKUNDIGEN

van de dienst voor volkskundige enquêtes in Vlaanderen

en van het internationaal studiekomitee voor ommegangsreuzen

Redaktie : Lic. Renaat van der Linden, Godveerdegemstraat 15, B-9620 Zottegem

Redaktieleden : Maurits Broeckhove, Lic. Marcel Daem, Dr. René Haeseryn.

Ruil en Recensiedienst : Dr. R. Haeseryn, Bibliotheek, Kraanlei 63, B-9000 Gent.

Alle stortingen op postrek. nr. 000-0096946-43, Bond Oostvlaamse Volkskundigen, Gent

INHOUD

Prijs : 75 F

Kroniek van het volksverhaal

- R. VAN DER LINDEN. — Vlaamse volksboeken op het einde van de 20e eeuw. 86
- Drs R. van der Linden en Prof. Dr. L. Cumps, Volksverhalen uit Oost- en West-Vlaanderen. — M. DAEM. 92

Boekbespreking

- Karel Haerens - Jommekes Goochelboek. — M. Daem 94
- Karel Haerens - Jommekes Moppenboek. — M. Daem 94
- Ph. Despriet - De Westhoek in Frans-Vlaanderen. — A.G.Homblé 95
- Jos Ghysens. - Liedjes op populaire thema's. — J. Van Haver 95
- J. Van Mello - Van schiptrekker tot pendelaar. — R. van der Linden 96

Ten Huize van

- GUSTAVE ROUQUART, graficus en miniaturist. — M. Daem 97

Volkskundige enquêtes

- G. HOMBLÉ. — Het keisnijden. Kwakzalverij of werkelijkheid ? 105

Internationaal Studiekomitee voor ommegangsreuzen

- R. Meurant - Géants processionnels et de cortège en Europe, en Belgique, en Wallonie. — M. Daem 115

Zoeken en Zanten

- Aalst. - Bolspel, zeldzame met de hand geschreven omzendbrief 1808. Zilveren prijzen. — R. van der Linden 127
- Brakel. — Het Lied van de Gazette — R. v. d. L. 127

Oostvlaamse Zanten wordt uitgegeven met de steun van v.z.w.
Noordstarfonds, Gent, het Stadsbestuur van Gent en het
Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen

Vlaamse Volksboeken

op het einde van de 20ste eeuw

In het kader van de volkskunde zijn enkele gedegen studies over volksboeken voorhanden.

Elke samenstelling met het woord 'volks' behelst een ruime en gebeurlijk een enge betekenis. Welke waarde kent u toe aan het woord(je) volks? Betreft het de grote massa tegenover de personen van rang? Betreft het op een bepaald ogenblik de derde stand, het min gegoede onderdeel van de burgers dat in de loop van de negentiende eeuw verwees naar de handwerkersstand? Kunt u *volksboeken* vastkoppelen aan de lectuur van dergelijke groepen?

Richten we dan onze aandacht naar de term blauwboekjes of blauwboeken op basis van de slappe, blauwe kaftjes of op het bedrukt blauw papier, waarin 18e- en 19e-eeuwse goedkope uitgaven op de markt kwamen? Het Frans vermeldt naast livre populaire ook livre bleu en littérature de colportage in verband met de verspreiding langs leurders om. Het Engels chapbook wijst eveneens in de richting van leurders en marskramers.

Over het algemeen bedoelt men anonieme populaire publikaties van de vijftiende tot het begin van onze eeuw. U vindt verhalen over ridders, historische en bijbelse figuren, devotiewerkjes, almanakken en bezweringboekjes, klucht- en raadseluitgaven, werken met raadgevingen allerlei, van zedelijke aard en over nette manieren, over planten, dieren, keuken, medikamenten, enz. Verhalen gaan menigmaal terug op oudere heldendichten, die oorspronkelijk voor de burgerij bestemd waren, vaak geïllustreerd met waardevolle houtsneden. Een ruim deel van dusdanige verhalen is herdrukt, menigmaal slecht en slordig, voor de lagere volkslaag. Wat oorspronkelijk voor hogere standen voorzien was, werd overgenomen en aangepast voor het gepeupel als «gesunkenes Kulturgut» en leverde materiaal voor volksliederen, poppenspelen en prenten allerlei.

Auteurs zijn gewoonlijk niet bekend. Drukkers zelf zullen een belangrijke rol gespeeld hebben.

Deze uiterst summiere weergave i.v.m. volksboeken telt enigszins als aanloop en inleiding tot een wonder van onze tijd : de publikatie van

De Vlaamse Volksboeken

De bibliotheek van een heem- en volkskundige en bibliofiel bevat vaak opvallend talrijke studies en tijdschriften, vergeelde foto's en documenten van het eigen heem. Maar zelden treft u een volksboek aan, een waardevolle en rare uitgave van vorige eeuw. Die liggen sober opgeborgen in een koninklijke of universitaire bibliotheek. Thans is het onmogelijke gebeurd : een auteur en een uitgever hebben het samen aangedurfd meer dan dertig verdwenen volksboeken op de markt te brengen. Dergelijke publikaties waren menigmaal synoniem van armoedig en verwaarloosd. Voor het gemeen was dat vaak goed genoeg.

Deze uitgaven maken echter een deel uit van onze cultuur en ons erfgoed. De uitgever heeft geoordeeld, dat de huidige lezer(es) en tijd een aangepaste en prachtige boekband vraagt, in zeggung een aristokratische band, zodat het een juweel wordt in een luxeuitgave. Op technisch vlak treedt het boek als een verrassing en unicum op, inzake reeks zeker : groot formaat, vijftientig op eenentwintig cm, goudstempeling op gewatteerd Balacron 3000, voorzien van een leeslint en kapitaalband, gedrukt op houtvrij editiepapier. Zesentertig banden bekleden over enkele maanden een ereplaats in menige boekenkast. Dat geldt het uiterlijk. Het 'populaire' boek heeft er een metamorfoze beleefd.

Inzake Inhoud heeft de auteur - volkskundige A. van Hageland een beroep gedaan op een raadgevend komitee, met als erevoorzitter Albert Marinus († 1.2.1979), Jan Verbesselt, Renaat van der Linden, Drs. Tj.W.R. de Haan en Maurits Broeckhove.

Reeds lang bekleedt Albert van Hageland - schuilnaam van A. Rutgers - een vooraanstaande plaats in de studie van het volksleven. Een bewijs en tekst daarvoor vindt u o.a. in de Nederlandse Volkskundige Bibliografie, Systematische Registers op Tijdschriften, Reekswerken en Gelegenheidsuitgaven onder leiding van prof. dr. K.C. Peeters, en vanaf deel XXII van dr. Stefaan Top, uitg. Centrum voor Studie en Dokumentatie, Antwerpen. Het voorwoord van verscheidene delen stipt hem aan als een belangrijke medewerker en de Index op de auteurs-medewerkers vermeldt hem met menig nummer, in eerste instantie dit eigen tijdschrift, deel VII *Oostvlaamse Zanten*, Antw., 1969; deel IX *Zuidnederlandse Tijdschriften*, Antw., 1970; deel X *Tijdschriften provincie Antwerpen*, Antw., 1970; deel XVII *Brabantse Folklore*, Antw., 1973; deel XVIII *Tijdschriften Antwerpen-Stad*, Antw., 1975; deel XXV *Neerlands Volksleven*, Antw., 1978; deel XXVII *Filologenkongressen*, Antw., 1978; deel XXVIII *Brusselse Tijdschriften*, Antw., 1977; deel XXIX *Vlaamse literaire Tijdschriften*, Antw., 1979.

Een paar van zijn publikaties *Folkloristische elementen bij Tony Bergmann* (Ernest Staas), Brussel 1952, *Hendrik Conscience en het Volksleven*, Leuven 1953 en *Ernest Claes en wij. Een literair-volkskundige studie*, Leuven 1959 wijzen overduidelijk aan hoezeer de volksliteratuur sinds jaren zijn geest bestendig in beslag neemt.

*
**

De schone Historie van Ridder Malegijs (1) bevat in het voorwoord **VOLKSBOEKEN EN VOLKSLEVEN** de betekenis van de reeks. Uitgever Robert PEETERS, directeur van de uitgeverij Beckers n.v. en de samensteller-bewerker A. van HAGELAND streven er niet naar strikt wetenschappelijke tekstuitgaven of facsimilireproducties te bieden. Voor originelen kom je terecht in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel. Het doel is erop gericht voor de huidige lezer(es) de geest van het oorspronkelijke boek te handhaven en tevens een aangepaste bewerking te leveren. In het zicht van het jaar 2000 verschijnt voor de eerste en wellicht laatste maal een selectie volksboeken die een niet vermoede invloed weleer hebben uitgeoefend en nog immer uitoefenen.

De bewerker denkt er geen moment aan als censor op te treden, zoals vroeger wel eens geschiedde om de tekst als een kinderboek te kunnen presenteren. Reinaard de Vos beleefde herhaaldelijk een bewerking als kinderboek. Menig detail is niet voor kinderen bestemd, maar dat werk is zeker eerst voor volwassenen geschreven. A. van Hageland beklemtoont het feit, dat volksboeken veelal louter volksliterair werden behandeld zonder de invloed op het volksleven en de psychologie van de 'cleyne luyden' te benaderen. Ze tellen als dubbele bron: de kennis van de toenmalige geestesgesteldenis en de verspreiding van velerlei opvattingen over een ruimer gebied dan deze opvattingen in het begin hadden bestreken. De bewerker heeft er immer voor geijverd niet alleen het menselijk handelen te zien, maar tevens het denken uit te diepen om er de mens centraal te stellen. Hij citeert Emile H. van Heurck, dr. Luc Debaene, prof. dr. Paul de Keyser, dr. Boekenooogen in hun studie van het volksboek, verklaart de weerkaatsing van de middeleeuwse letterkunde in de toenmalige maatschappij, het doordringen van de 'oosterse romans' en hun sporen in enkele volksboeken.

*
**

(1) *De schone historie van Ridder Malegijs*. Naar het oude volksboek vrij bewerkt door A. van Hageland. Kalmthout-Alsemberg, 1979, 267, 22 ill.

Vier delen zijn reeds verschenen. Een streling voor het oog, luisterrijk door band en versiering. Een uitgever stijgt hoog uit boven velerlei kleinschaligheid. Een reeks meesterlijk door kersverse Inleiding bij elk boek en de waarachtig volkse bewerking in de diepste en meest verheven zin.

Deze reeks wordt en is een staalkaart van hetgeen onze mensen vroeger hebben gevoeld en verteld in rechtstreekse getuigenis en glorie-rijke weerspiegeling. **De Vlaamse Volksboeken** zijn oud goud in eigentijdse vorm gegoten.

**De inleiding van De Vier Heemskinderen bevat een vierledige in-
deling : Wat is een volksboek ? 11-16, Het epos van de vier zonen van
Aymon, 17-25, Over het «Ros Beiaard», 27-35, Historische toelichting,
37-39.**

**Deel II Het epos... bestrijkt het levendig voortbestaan van de zonen
van Aymon na duizend jaren, hun bekendheid in Europa b.v. langs het
Nationaal Toneel in 1951 in Duitsland; de wieg van deze helden in vele
steden en streken, de historische sagen, de oorsprong in Frankrijk, het
probleem van het aantal auteurs, één, drie ?, de aanknopingspunten met
Malegijs, hoog uitstijgen boven soortgenoten als weerspiegeling van
vroeg-middeleeuwse feodaliteit, hun bestaan in optochten, allerlei kunst-
vormen, tapijten en tegels, spekulosplaten, hun blijvende aktualiteit.**

**Deel III Over het Ros Beiaard belicht de volkskultus van het paard, o.a.
langs Germaanse en Griekse godenleer, het 'heilig paard' in India, de ety-
mologie in Bertem, het aandeel van het paard in stoeten en ommegangen,
enz. De historische Toelichting ontleedt een veel voorkomend misver-
stand : in werkelijkheid is het niet Karel de Grote, Charlemagne, maar wel
Karel Martel die de hoofdrol speelt. (2)**

*
**

Het leuke leven van Tijl Uilenspiegel neemt een aanvang langs *Ter kennismaking*. Heeft Tijl al dan niet bestaan ? Steunt de populariteit meer op het meesterwerk van Charles de Coster dan op het oude volksboek ? Hoe moeten we dit eerste volksboek uit het einde van de 15de eeuw bestempelen ? Motieven rond de gestalte van Tijl kunnen tot in de verre oudheid worden gevolgd. Toch blijft Damme een ereplaats behouden,

(2) *De Vier Heemskinderen*. Naar het oude Volksboek opnieuw bewerkt en ingeleid door A. van Hageland. Kalmthout-Alseberg, 1979, 149, 47 ill.

terwijl straks elkeen weet, dat Jakob van Maerlant, »vader der Dietsche dichters altogader» er begraven ligt, waar men in de afgesleten grafsteen de lessenaar voor een spiegel aanzag en het onderschrift in verband met de uil bracht : *Dit is ulieden spiegel !* en het volk las *Dit is Uilenspiegel !* Albert van Hageland biedt de ongekuiste uitgave met verontschuldiging, voor de niet steeds welriekende geuren die uit sommige verhalen opstijgen. (3)

**

In *De schone Historie van Ridder Malegijs*, krijg je op p. 19-22 *Het volksboek van Malegijs* onder het zoeklicht. De prozaroman van 1556 is een bewerking van het Middelnederlands gedicht, met enkele redrijkers-voorzelen zelfs er in.

Malegijs knoopt als een soort voortzetting aan bij de Vier Heemskinderen. Hij is de oom van de vier zonen van Aymon, is opgevoed door een fee die op hem verliefd wordt en hem inwijdt in de toverkunst. Door die kennis krijgt hij het Ros Beiaard in zijn macht. Om zijn doel te bereiken wandt hij immer de gekste middelen aan. Met voorliefde bespot hij koning Karel Martel.

Slechts vijf exemplaren van vroegere uitgaven blijken de volledige tekst te bevatten. Van *Malegijs* zijn er merkkelijk minder recente bewerkingen voorhanden dan van *De Vier Heemskinderen*. Van dat standpunt uit zal de huidige lezer(es) de lektuur als een verrassing ervaren.

**

De Bokkerijders van Peter ECREVISSE begint met een **Verantwoording**. (4)

Albert van Hageland staat verbaasd, dat nog uitgaven verschenen in een hopeloos verouderde taal en stijl. De nieuwe bewerking wil een van de meest markante 'bestsellers' onder de Nederlandse volksboeken aanbieden. Zijn tweede doel bestaat erin het verschijnsel van de bokkerijders historisch beknopt toe te lichten om het verhaal in een vertrouwd kader te

(3) *Het leuke leven van Tjil Uilenspiegel*. Nieuwe Nederlandse bewerking van A. van Hageland. Geïllustreerd met platen uit de uitgave van 1841. Ibidem, 1979, 197, 74 ill.

(4) Peter ECREVISSE. *De Bokkerijders*. Nieuwe Nederlandse bewerking van A. van Hageland. Ibidem, 1979, 253, 26 ill.

schikken en een ruimere kijk op het onderwerp te verstrekken. Volgens het oude volksgeloof waren bokkerijders geesten die op bokken door de lucht reden. Duivels en heksen waren er mee vereenzelvigd. De Wilde Jacht van Wodan en zijn gevolg uit de Germaanse godenleer passen er bij. Boeven van de roversbenden in de achttiende eeuw, die Zuid- en Midden-Limburg en de aangrenzende Duitse en Belgische gebieden onveilig maakten, reden, volgens de volksmond op bokken, om zich snel te kunnen verplaatsen. Zij stonden in contact met de duivel, die ook veelvuldig als een bok wordt voorgesteld.

Jan Mathijs Clercx, beroemd of beter berucht door zijn meedogenloze strijd tegen de bokkenrijders, menigmaal vereenzelvigd met brutaliteit en onmenselijkheid, was een plichtsgetrouwe gerechtsdienaar, een voorbeeldige, harde 'sheriff' van zijn tijd. De bewerker ontleedt uitvoerig deze figuur, en vervolgens Peter Ecrevisse (Obbicht bij Sittard 1804 - Eeklo 1879) met zijn vele publikaties tussen 1846 en 1864. De Bokkerijders is populair gebleven.

De benadering van deze vier delen uit een grootse reeks situeert uiterst onvoldoende een omzadelen, d.i. bij de verwisseling van een paard het zadel van het ene paard afnemen en op het andere aanbrengen, maar tevens betekent het woord : anders en beter zadelen.

Tijl drijft en draaft onverminderd en onvermoeid door onze volkse letteren, evenzo de Bokkerijders op hun bokken. Ridder Malegijs, met de voorouders van de Vier Heemskinderen, en de vier helden zelf met hun reusachtig ros Beiaard draven voort en verder. Het ros, na het omzadelen, draagt de schat verder met zich mee, de schat van avontuur, van realiteit, van humor en tragiek, enz. Maar het zadel is veranderd, de taal en stijl, levendig en fris, in het onverpoosde drijven en schrijven van de pionier dezer hoogstaande en zeldzame reeks De Vlaamse Volksboeken : ALBERT VAN HAGELAND. Wij horen bij de rijkste volkeren van de wereld inzake kultuurschatten. Hij is voor ons een van deze schatten aan het opdelven en het opstellen, in een verheffende en verheven zin. De glans en glorie ligt, dank zij hem, in en door deze reeks verspreid ! Voorheen kregen we alleen een verhaal. Voortaan krijgen we er de kommentaar bij. De schat is er nog zwaarder door geworden.

Renaat van der Linden

Kroniek van het Volksverhaal

Drs R. van der LINDEN en Prof. Dr. L. CUMPS, *Volksverhalen uit Oost- en West-Vlaanderen*, illustratie door Harry van LUNENBURG, Uitgever Spectrum Utrecht-Antwerpen, Redactie Dr. Tjaard W.R. de HAAN, 1979, 256 blz. Prijs : 460 F.

De volledige reeks «Onze Volksverhalen» bevat veertien afleveringen waarvan tien uit Nederland en vier uit onze Nederlandstalige provincies. Voor wat de Vlaamse volksverhalen betreft, werd het grootste gedeelte ervan in de jongste dertig jaar opgetekend uit de volksmond en verwerkt in licentiewerken. Het merendeel van deze verhandelingen kwam tot stand onder de leiding van Prof. Dr. K.C. Peeters en Prof. Dr. Paul de Keyser.

Een nummer van «Onze Volksverhalen» is gewijd aan Oost- en West-Vlaanderen en samengesteld door auteurs met naam en verdienste, Drs. Renaat van der Linden en Prof. Dr. L. Cumps. In de inleidende kennismaking met het boek (blz. 15-17) vernemen we dat bejaarde lieden nog graag vertellen als men hun vertrouwen schenkt. In de volksverhalen schuilen vele geheimen en zonderlinge gebeurtenissen. Jongeren staan skeptisch tegenover een wereld van schrikjanagers en ongeloofwaardige gebeurtenissen. En toch zijn beide elementen in onze moderne maatschappij onder een ander aspekt aanwezig. «Horen» we geen wonderbare verhalen meer uit de mond van een verteller, dan «zien» we nu een gemoderniseerde vorm hiervan in film en in stripverhalen, en «lezen» we de meest onmogelijke gebeurtenissen in het sciencefictionboek of -pocket. Het oude volksverhaal heeft een nieuw kleedje aantrokken om te spreken tot de massa.

De verhalen zijn ingedeeld in zeven motiefgroepen. 1. Sneller dan snel, met 19 verhalen (blz. 18-35). 2. Toveraars, kaartlegsters en waarzeggers, 18 verhalen (36-49). 3. Toverij allerlei, 11 verhalen (50-59). 4. Toverij met wisselende of verscheidene elementen, 76 verhalen (60-124). 5. Mensen buiten formaat, 8 verhalen (125-137). 6. Doden en duivels, 54 verhalen (138-181). 7. Historische figuren, gebouwen en namen, 39 verhalen (182-236). In totaal 225 volksverhalen waarvan de vertelstijl van de zegspersonen grotendeels werd gehandhaafd. Men krijgt de indruk de verteller zelf aan het woord te horen.

Een belangrijk hoofdstuk is gewijd aan *Kommentaar en Bronnen* (blz. 237-253). Voor de Vlaamse provincies geschiedde het sagenonderzoek systematisch vanaf 1950 aan de K.U.L. en vanaf 1954 aan de R.U.G. De verhandelingen uit beide universiteiten, het Westvlaamse Sagenboek van Hervé Stalpaert, en het exciperen van de Nederlandse Volkskundige Bibliografieën - opgemaakt op basis van het stelsel Hoffmann-Krayer - vormen de hoofdbestanden van de geraadpleegde, geschreven bronnen. Qua *kommentaar* krijgt elk verhaalmotief een zakelijke bespreking met afzonderlijke bibliografie.

Volksverhalen en *kommentaar* vormen een interessant lees- en studieboek. Ze vormen als het ware één geheel : inhoud en *kommentaar* van en bij de motieven. Een plaatsnaamregister (blz. 254-256) geeft de namen op van de gemeenten waar de volksverhalen werden opgetekend.

Het verschijnen van *Volksverhalen uit Oost- en West-Vlaanderen* geniet onze bijzondere belangstelling omdat onze voorzitter Renaat van der Linden er rechtstreeks, en Oostvlaamse Zanten er onrechtstreeks bij betrokken is. Een kwarteeuw geleden had Oostvlaamse Zanten veel belangstelling voor het volksverhaal. Dr. R. Haeseryn publiceerde een artikel «Internationale samenwerking op het gebied van het volksverhaal» (O.V.Z., 1962, 236-237).

In sept. 1962 werd de **Internationale vereniging voor het onderzoek van het volksverhaal** te Antwerpen boven de doopvont gehouden. Prof. Dr. Peeters hield er een pleidooi voor het opmaken van nationale sagenkatalogen om die nadien uit te werken volgens een internationaal typenregister naar het voorbeeld van het sprookjesmotief-index van Stith Thompson. Oostvlaamse Zanten opende een «Kroniek van het volksverhaal» met een drietal artikels (1964, 2-6; 1965, 191-199; 1967, 2-5). Sindsdien werd veldwerk verricht aan de Universiteiten te Leuven en te Gent. Een paar licentieverhandelingen verschenen in Oostvlaamse Zanten onder de titel «Dienst voor Folkloristische Opzoekingen». Regelmatig verschijnt in het tijdschrift een volksverhaal en sage (cf. Inhoudstafel, XVIII Volksverhaal). De jongste uitvoerige bijdrage dateert van 1976, «Volksverhalen uit Moerbeke» door Anne-Marie Vanden Herrewegen (O.V.Z., 1967, 158-189). Volksverhalen uit Oost- en West-Vlaanderen weerspiegelt de resultaten van het veldwerk én de systematische catalogering. De auteurs hebben de geraadpleegde bronnen per motief ingedeeld, met aanduiding van lokaliteit. Een van hun grote verdiensten is wetenschappelijk te zijn zonder het vulgarizerend karakter uit het oog te hebben verloren.

De illustrator Harry van Lunenburg, samen met de uitgeverij Het Spectrum, verdienen een speciaal lofwoord voor de pittige illustratie en grafische afwerking van het boek. Ongetwijfeld zullen de delen gewijd aan Nederland en aan de andere Vlaamse provincies evenwaardig zijn aan het deel Oost- en West-Vlaanderen. Daar zorgt de redactie-leider Dr. Tjaard W.R. de Haan wel voor. Inhoud en presentatie van *Volksverhalen uit Oost- en West-Vlaanderen* zijn een aanwinst voor de volkskundige literatuur. Uitgever, redactie-leider en auteurs verdienen hiervoor onze bijzondere waardering en aanmoediging voor de toekomst.

M. Daem

Illustratie bij het Onze-Lieve-Vrouw met de inktpot.

Boekbespreking

Karel HAERENS. *Jommekes Goochelboek*. Uitgeverij Het Volk n.v. Gent, 1980, 95 blz., geïllustreerd. Prijs : 85 F in boekhandel.

In de Jommekesboekjes is een interessant nieuw kinderboek verschenen, Jommekes Goochelboek. De auteur, Karel Haerens, die niet meer aan zijn proefstuk is inzake jeugdlectuur, biedt de jeugd een smaakvol, prettig boekje, rijk gevuld met goocheltoeren. De uitgever zorgde voor een mooie typografische uitgave met kleurtekening van Jef Nys op voorpagina.

De inhoud omvat 100 nummertjes, gespreid over diverse onderwerpen : kunstjes met lucifers, luciferdoosjes, fruit en groenten, kaarten, geld en andere voorwerpen; helderziendheid; Jommeke, Filiberke en

prof. Gobelyn goochelen; moeilijke goocheltoeren; grappige goochelspellletjes. Lektuur en uitleg van de kunstjes zijn goed begrijpbaar in een eenvoudige taal geschreven. Een aangepaste illustratie verduidelijkt veelal de tekst.

Jommekes Goochelboek kan als een geschenk worden gegeven aan kinderen. Op hun beurt zorgen zij dan voor de verrassing in de familiekring, verenigingsleven en op school. Succes gewaarborgd. Auteur en uitgever verdienen qua inhoud en presentatie onze waardering voor dit nieuwe boekje.

M. Daem

Karel HAERENS. *Jommekes Moppenboek*. Uitgeverij Het Volk n.v. Gent, 1980, 96 blz., geïllustreerd door Jef NYS. Prijs : 85 F in boekhandel.

De jeugdschrijver Karel Haeren, heeft een boekje op de markt gebracht dat bijzondere aandacht verdient qua inhoud en lezerspubliek. Het is getiteld : Jommekes Moppenboek. De auteur, die reeds een welgevulde bibliografie van jeugdlectuur, heemkundige en volkskundige bijdragen kan voorleggen, heeft andermaal bewezen vertrouwd te zijn met het wereldje van jonge mensen.

In Jommekes Moppenboek lezen we grappige belevenissen van de bekende stripfiguren Jommeke, Filiberke, Mieke, prof. Gobelyn. In het boek genieten we van 500 moppen geput uit belevenissen : in de klas, catechese, restaurant, leger, gekkenhuis; vóór de rechter; bij de dokter, kapper. Grapjes van Mieke en prof. Gobelyn. Mop-

pen uit familielevens en voor volwassenen. Een rijke waaier van vrolijke gezegden die zowel verteller als lezer en luisteraar blij zullen verrassen. Het Moppenboek is een passend geschenk voor de huiskring. Het is een welgekomen aanwinst voor openbare en ziekenhuisbibliotheken waar lezers en patiënten zoeken naar ontspanningslectuur. Het boekje moge ook zijn weg vinden in jeugdverenigingen waar jeugd en volwassenen voor een vrolijke noot te zorgen hebben. Jommekes Moppenboek behoort tot de weinige publicaties die nog een lach brengen in ons drukdoenend wereldje. Lektuur en bezit van het boekje mogen we zeer aanbevelen.

M. Daem

Ph. DESPRIET, *De Westhoek in Frans-Vlaanderen*. 176, foto's, krten, tekeningen. Uitgave in eigen beheer. Filip van de Elzaslaan 4, 8500 Kortrijk.

De auteur, geen onbekende in de historische en archeologische middens, en leider van bodemonderzoeken, heeft reeds meerdere verdienstelijke publikaties op de markt gebracht. Zijn boek over de Westhoek vult een leemte aan.

Dit wetenschappelijk boek is een praktisch naslagwerk en een handleiding voor historici, vorsers en belangstellenden. In deze Westhoek is het noodzakelijk te redderen wat te redden valt daar de uitwassen van de moderne beschaving het erfgoed dreigen aan te vreten. Uit deze gedachten-gang is de auteur te werk gegaan in zijn speurtocht door dit rijk historisch gebied. Hij brengt een globaal inzicht in de geschie-

denis en het erfgoed van een volk en gewest dat eertijds tot Vlaanderen behoorde.

Niet alleen historici maar ook de volkskundige kan in dit boek zijn gading vinden, zo o.a. over de landelijke veldkapellen, de boom- en gevelkapellekens, de ex-voto's, de feestelijkheden en verkoop van cultusvoorwerpen. De behandelde grafmonumenten verschaffen een schat van volkse gegevens. Kerken en kastelen, dorpsgezichten en hoeven zijn een greep uit het behandelde materiaal dat deze rijk gestoffeerde monografie met niet de minst verwaarloosde details behandelt. Wij kunnen niet anders dan dit boek warm aanbevelen.

A.G. Homblé

Jos GHYSENS. *Liedjes op populaire thema's 1950-1979. Het Aalsters volksleven 2*. Uitgave Aalsterse Historische Kring, 1979, 279, 250 ill., alfabetische lijst van titels en beginregels.

Nog geen jaar na het verschijnen van zijn Markt- en Straatlied 1860-1950 brengt de onvermoeibare zanter Jos Ghysens het tweede deel van de reeks Het Aalsterse Volksleven op de markt onder de titel Liedjes op populaire thema's 1950-1979. Na de periode 1860-1950 komt dus de tijdspanne van 1950 tot heden aan de beurt en deel 2 is een gelukkige aanvulling op deel 1. Het volkskundig belang van dit boek ligt ongetwijfeld in zijn documentaire waarde.

Die documentatie zijn in de eerste plaats zo een 170 liedteksten die in de bewuste periode in Aalst zijn gezongen en waaruit blijkt wat het Aalsterse gemoed in beroering heeft gebracht: het leeuwe-aandeel gaat (uiteraard, zou men zeggen) naar de vele aspecten van het carnavalgebeuren, maar ook de rivaliteit Aalst-Dendermonde, de kwalijkruikende Dender, de fusieperikelen, de verkiezing van een bloemenfee komen aan bod, evenals liedjes naar aanleiding van verkiezingen of van de schoolstrijd ten tijde van minister Collard. Ze zijn aldus de illustratie van een brok onvervalst volksleven. Dat de auteur daaraan een beperkte

keuze schlagers toevoegt als 'Maria van Bahia' of 'Er was eens een cowboy' of dat hij op zoek is gegaan naar enkele versies van... het Vaderlands lied, kan men vanuit zijn gedachten-gang nog begrijpen, maar 'O, kruise de Vlaming' of 'Onze-Lieve-Vrouw van Vlaanderen' passen toch niet in dat schema, tenzij het toenmalige repertorium van de katholieke jeugdbewegingen in zijn geheel aan de beurt zou komen. Behalve door liedteksten munt dit boek uit door veel fotomateriaal, meestal ter ondersteuning van een tekst, maar ook gewoon als 'historisch' document van een snel evoluerende maatschappij: een foto van een reuzenhuwelijk, van Aalsterse volkstypen, van de (voor)laatste Aalsterse 'pissijn' en van de koninklijke pot, van vele groepen in alledaagse of in carnavalplooi... Ik kan me voorstellen dat heel wat Ajuinen met spanning uitzien naar een reeds nu aangekondigde derde deel, dat onder de titel 'Een musicerende stad 1900-1979' het leven van meer dan honderd zang- en muziekverenigingen zal behandelen.

J. Van Haver

J. VAN MELLO. *Van schiptrekker tot pendelaar. Geïllustreerd overzicht van Denderleeuw, Iddergem en Welle*. Uitg. van het Gemeentebestuur van Denderleeuw. 1978, 390, 419 ill., krt.

Het schutblad toont u twaalf vakken, met wapenschilden, een wind- en watermolen, een kerk en kapel, een station, de foto van Alfons de Cock, enz. De binnenkant van het schutblad bevat het plan van de gemeente.

De titel en ondertitel, de vormgeving voor het schutblad en het aantal illustraties bewijzen dat de auteur een eigen weg gaat in de voorstelling van een geschiedenis. Tevoren was dat reeds gebeurd in zijn geschiedenis van Geraardsbergen, die hij betitelde als *Van Gerardi-Montium tot Geraardsbergen*.

Thans heeft hij drie lokaliteiten in één beeld gevat. Klinkt dat gewaagd? Klinkt het juist? De auteur is eerlijk en heerlijk met de titulatuur: *geïllustreerd overzicht*. Geschiedenis van drie lokaliteiten vat je lastig of niet in één band; dat beseft elke die een geschiedenis wil of kan brengen. Maar het overzicht is ruim en duidelijk. Een algemeen overzicht per lokaliteit biedt je ligging, benaming en historisch overzicht, een molen, kasteel of meersen. De eerste en tweede wereldoorlog treden eveneens aan. Sociaal-ekonomische toestanden boeien bondig. Kerken en kapellen, onderwijs langs alle kanten, straten en pleinen met historische blik en uitleg van namen. Het Volksleven steekt van wal met spotnamen, sagen, om volksremedies tegen ziekten en kwalen langs natuurlijke weg en bedevaarten op te geven; volksgebruiken i.v.m. huwelijk en feestdagen treden aan; het volkskundig kalender stipt bedevaarten, feesten en kermis- sen aan voor de drie gebieden, met een toemaat over karnaval en de verkiezing van de schiptrekkersprinses sinds 1962. De auteur wijdt zestien bladzijden aan Alfons de Cock, langs zijn leven, publikaties, bibliografie, volksverhalen met voetnoten en illustraties; het ex-libris beslaat een hele

bladzijde! De heemkundige voorman Marcel Cornelis straalt er op zijn beurt. Cultuur, kunst en verenigingsleven omkaderen de muziek- en toneelwereld, de brandweer en jeugd- en kultuurbewegingen. Afzonderlijke artikelen behandelen kunstenaars die op een of ander vlak creatief optreden. Negen portretten komen in beeld en tekst met karakter en waardebe-paling te voorschijn. De burgemeester en de schepen van kultuur leveren het Woord Vooraf en een schepen, verantwoordelijk voor de aktie voor 'Het Jaar van het Dorp' biedt de Slotbeschouwing. Het embleem voor het Jaar van het Dorp beeldde de drie kerken en de wapenschilden van de drie lokaliteiten uit. De Slotbeschouwingen stippen o.a. aan, dat dit boek bestemd is om de inwoners hun eigen dorpskarakter te doen herkennen. Dat geldt als een van de resultaten bij de lektuur. Voorouders en ouders treden aan, in periode van glorie en dood, van glans en nood. De geschiedenis van 'veel vroeger' hoef je niet grondig te zoeken, maar de mensen, groot en klein, bejaard en jeugdig, leven er totaal in het kader van de vorige en onze eeuw. De auteur bindt drie gemeenten, die oorspronkelijk niet samen hoorden, in één band, met een scherp inzicht en groots overzicht. De schiptrekkers die leefden van het water, en de pendelaar die leeft van de hoofdstad en de grootstad, zijn dezelfde in de grondige ontleding van hun bestaan. Alleen een psycholoog en historicus, een heem- en volkskundige speelt dat klaar. De auteur Jacques Van Mello bewijst in en door het boek, dat hij deze titels en nog andere daarbij geheel en al verdient! Voor de piekfijne en rijke illustratie verdient hij nog een aparte hulde!

R. van der Linden

Ten huize van
GUSTAVE ROUQUART,
Graficus en Miniaturist

Half goed, half kwaad,
half vlas, half draad,
half dicht, half lek,
half wijs, half gek,
half eer, half schande
is de manier van den lande.

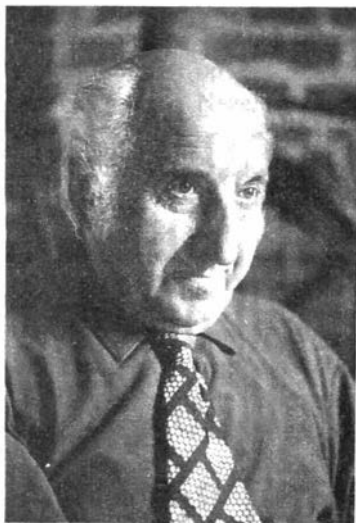
16^e eeuw.

Een vriendelijk welkomwoord en warme handdruk geeft u onmiddellijk de indruk een welgekomen gast te zijn ten huize van ons mede-bestuurslid van de Bond, Gustave Rouquart. Het interview raakt zijn gemoedsrust en zijn kalmte niet. Rustig gezeten aan zijn schrijf- en teken-tafel, omringd door vele boeken, schilderijen, gravures en andere zaken van volkskundige waarde, staat hij ons te woord met een zekere gelatenheid. In zijn reactie lezen we de onuitgesproken idee : «'t Is iets voor de Bond. Doe zoals gij wilt; mij is het goed». En onmiddellijk reageert Gustave met een vriendelijk lachje; de gunstige start van ons gesprek.

Voor de inzet van ons interview stellen we een venijnig vraagje : «Gustave, hoe typeert gijzelf uw karakter ?»

Hij draait lichtjes zijn hoofd naar mij en zegt al lachend : «Ik weet dat ik wel eens hard en koppig kan zijn. Maar dit blijft niet lang duren. Van het emotioneel karakter met veel mooipraterij, dat ik van mijn Franse herkomst zou geërfd hebben, is niet veel overgebleven. Ik voel me Gentenaar. Recht voor de vuist. Zo klinkt het niet, zo botst het !»

In ons interview zijn geen harde waarheden te vertellen. We spreken met ons hart van mens tot mens.

«Vriend Gustave. Zoudt ge ons in 't kort wat kunnen vertellen over uw leven en loopbaan?»

En meteen horen we een lange zucht alsof hij de last van vele jaren arbeid terug van zijn zware schouders schudt. Hij antwoordt : «Ja, ja, 't is te lang om alles te vertellen». En steekt lichtjes van wal.

«Geboren te Gent de 6de april 1903. Mijn vader kwam uit Roubaix. Mijn moeder was van Hollandse afkomst. Ze droeg een typische Hollandse naam «Haaze». Van vader erfde ik de taal van Molière; van moeder de kennis en de liefde voor onze moedertaal.»

Gustave is nu 77 jaar geworden. Met een tikkeltje heimwee denkt hij terug aan een loopbaan van twaalf stielen en dertien ongelukken. Hij genoot lager middelbaar onderwijs aan het Sint-Jorisgesticht te Gent. Hier werd de kiem gelegd van zijn eerste onderricht in de schrijfkunst. De vele lessen «schoonschrift» onder leiding van meester Vander Steylen leerden hem pen en penseel hanteren voor schoonschrift, rondschrift en gotisch schrift. De eerste wereldoorlog was pas achter de rug toen hij zijn studies beëindigde. Het werd een onzeker zoeken en tasten naar een levensbestaan. Eerst werd hij brood-banketbakker, nadien metaalarbeider. Als jonge arbeider besteedde hij zijn vrije tijd om zich hoger op te werken in de maatschappij. Zijn belangstelling en aanleg ging meer uit naar geestesdan naar handenarbeid.

In de jaren 1923-1924 volbrengt Gustave zijn militaire dienstplicht in het 1ste Artillerieregiment te Gent. Van zijn dienstitijd bij het paardevolk behoudt hij nog aangename herinneringen. Terugkerend in het burgerlijk leven vindt hij nog de tijd om twee jaar lang leergangen te volgen aan de toneelschool in de Guinardstraat te Gent. Zijn hobby oefende hij uit in de Multatulikring, waar hij tot 1939 op de planken bleef in het vervullen van neven- of figurantenrollen. Zijn mooie stem - die hij nog heeft - classeerde hem bij de baritons. In 1926 trok Gustave naar de koolmijnen en werkte als ondergrondsarbeider ongeveer anderhalf jaar de Anderlues en Fontaine-l'Evêque.

Gustave wou absoluut een betere broodwinning. In 1929 trok hij terug naar Brussel en engageerde er zich als beroepsmilitair bij de Gidsen. Zijn verblijf in de hoofdstad en haar omgeving leerde hem niet alleen toeristisch Brabant kennen maar ook een Brabants meisje ontdekken, Maria Claes uit Watermaal. In 't zelfde jaar stapt hij met haar in het huwelijksbootje. Tot aan de datum van haar overlijden - in 1969 - deelde hij met haar liefde en leed.

De militaire spelregels strookten niet met de aard en karakter van Gustave. Zijn roeping lag dààr niet. Na één jaar dienst verliet hij het leger op zoek naar andere levensmogelijkheden die hem nauwer aan het hart lagen.

Zijn liefde voor taal, boek, grafiek en schrift bracht hem als bediende in de bibliotheek Vooruit te Gent, waar hij tot en met het begin van de tweede wereldoorlog de functie van bibliothecaris bekleedde. In het bezit zijnde van het diploma bibliothecaris meende hij hier een vaste positie te kunnen veroveren. Bezielde met studiegeest volgde hij zondagleergangen voor de kennis van de Engelse en Duitse taal aan het Provinciaal Handels- en Taalinstituut in de Savaenstraat. Bovendien was hij leerling aan de Stedelijke Jongensschool Carels-Nicaise, afdeling grafisch tekenen. Hier vond hij wat hij reeds lang gezocht had. Hij maakte kennis met zijn leraar kunstgraficus Herman Verbaere die hem inwijdde in de kunde en kunst van de calligrafie en verluchting. Hier kwam het schuilend talent van de graficus-miniaturist tot groei, rijping en bloei. Hier werden zijn ogen geopend voor de kunde en de kunst; zijn handen geoefend voor het verwerven van die kunde en het mededelen van die kunst aan anderen.

De oorlogsjaren waren voor het gezin van Gustave - zoals voor de meesten van de onzen - zwaar te noemen. Hij ging als bediende werken in het grote metaalfabriek Carels te Gent. Na de oorlog belandde hij als havenbediende aan de dokken te Gent. Hier had hij dagelijks contact met

dokwerkers, bedienden, zeelui, kapiteins, enz. Hier had hij de gelegenheid de vruchten te plukken van zijn opgedane taalkennis. Gustave houdt van contrasten. Hier vond hij de zware arbeid terug waarmee hij meermaals in zijn loopbaan was geconfronteerd geweest; met als tegenstelling zijn rustige hobby's : postzegelverzameling, lektuur en calligraphie. Het grote contrast was een gunstige voedingsbodem voor de verdere ontwikkeling en beoefening van zijn kunst. Hij bleef werkzaam aan de Gentse haven tot en met de pensioenleeftijd, die hij in 1968 bereikte. Spijtig genoeg overleed zijn echtgenote het jaar nadien in 1969, zodat Gustave nu aangewezen was alleen zijn plan te trekken en voor zichzelf te zorgen. Gelukkig voor hem, vond hij een goede tehuis in een appartement van de familie De Moor, Land Van Waaslaan te St.-Amandsberg, waar Gustave zijn verblijf heeft en zijn vrienden ontvangt.

De hobby's van Gustave zijn veelzijdig. Vanaf zijn jeugd genoot tekenen, toneel, zang en literatuur zijn belangstelling. De sporen zijn hem bijgebleven in de rijke verzameling kunstboeken, tekeningen en gravures, speelkaarten en postzegels die hij bezit.

Na deze eerste kennismaking met de carrière en de hobby's van Gustave komen we tot het thema «volkskunde».

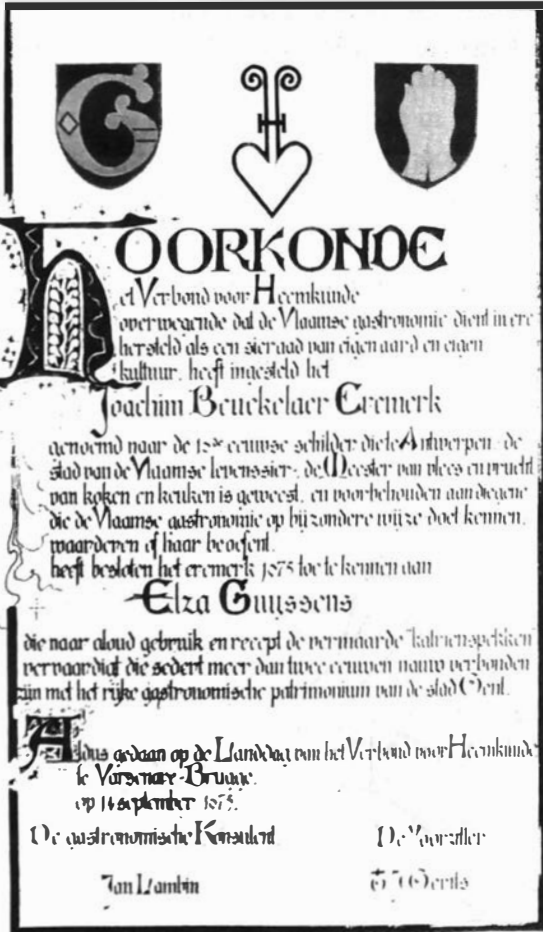
«Hoe en wanneer zijt gij in de Bond en tegelijkertijd in de volks- en heemkunde terecht gekomen ?» Gustave schijnt het zeer goed te weten. Onmiddellijk weet hij hierop een antwoord te geven.

«Het was in 1962 toen het Museum voor Volkskunde werd ingehuldigd op de Kraanlei. Een vriend van mij, wijlen Richard Vankenhove, engageerde mij om als figurant op te treden in de feestshow van de oude, verdwenen beroepen. Ik speelde er de rollen van ambulante garen- en lintverkoper, drogist en koetsier. Zo maakte ik voor de eerste maal kennis met de Bond en nadien met het bestuur en met de vele sympathieke leden. In 1968 werd ik lid van de Beheerraad en van de Bestuurscommissie, functies die ik nog waarneem.»

Vanzelfsprekend lag zijn belangrijkste bezigheid voor de Bond in het bijhouden en versieren van het Gulden Boek of ander calligrafisch werk met kunstcachet. Geen enkele feestelijkheid of tentoonstelling ging voorbij of Gustave zorgde voor een mooie bladspiegel, kunstig verlucht met tekening en calligrafie. Nu nog noemen we hem «dé schoonschrijver» van de Bond. Tweemaal vertegenwoordigde hij de Bond op de Internationale Jaarbeurs der Vlaanderen. In de stand zag men onze schoonschrijver met buitengewone handvaardigheid houtgravures kleuren naar het voorbeeld

van oude volksprenten. Ook als verzamelaar zagen we Gustave regelmatig op ruilbeurzen van de Bond, zittend voor zijn Ansichtkaarten, postzegels en andere volkskundige voorwerpen die hij wou ruilen met andere verzamelaars. Zijn tussenkomsten in de Beheerraad en Bestuurscommissie getuigen steeds van realiteitszin waarin de voornaamste aandacht gaat naar dé mens en naar zijn werk.

De kunstenaarscarrière - van wat Gustave zijn hobby noemt - is veelzijdig geworden en beperkt zich niet tot activiteiten in onze Bond. Sedert 1967 tekent hij jaarlijks de oorkonde van het Verbond voor Heemkunde.

Gastronomische oorkonde 1975,
uitgereikt aan Elza Guysdens,
spekkenbakster te Gent.

Gustave vertelt het ons liever zelf : «Ik was zeer goed bevriend met conservator Jef Weyns uit Bokrijk. Hij heeft mij zelfs eens vernoemd in zijn boek *Brieven uit mijn bakhuis* (Eigen beheer, 1967, blz. 268). Toen ik de eerste keer de gastronomische oorkonde getekend heb, gewijd aan het Joachim Beuckelaer-eremerk, noemde Weyns de oorkonde : *een meesterstuk van de schoonschrijver, prachtkerel, bariton én havenarbeider Gustave Rouquart.*»

Zijn titel van «schoonschrijver» beperkt zich niet alleenlijk tot de Bond. Regelmatig versiert hij de guldenboeken van de Opperdekenij van Gent, van de Gebuurtedekenij van de Dendermondse steenweg. Gedurende tien jaar - van 1962 tot 1972 - verzorgde hij het guldenboek van de Heemkundige Kring Oost-Oudburg. Met enthoesiasme en eerbied vertelt Gustave hoe hij alle jaren de oorkonde tekent voor het Meifeest, dat Mevrouw Weyns aan de vele vrienden van wijlen haar echtgenoot jaarlijks aanbiedt in Beersel.

Onder de vele vrienden die Gustave telt, behoort de tekenaar Steven Willems uit Peer, thans wonende in Kuringen bij Hasselt. Meer bijzonderheden daarover vertelt Gustave zelf.

Steven Willems kende ik al lang via zijn tekeningen en calligrafisch schrift in de pers. Ik leerde hem nog beter kennen toen hij mij vroeg mee te werken aan de uitgave van zijn Kasteelboeken over Oost-Vlaanderen, West-Vlaanderen, Brabant. Mijn bijdrage in die uitgaven bestaat uit tekeningen van de vele blazoenen die de Kasteelboeken rijkelijk illustreren. Steven mag ik een vriend noemen. Hij tekende mijn portret en mijn rechterarm met tekenpen in de hand.

Gustave Rouquart gezien door tekenaar Wilsens

Gustave is goed vertrouwd met de wapenkunde. Hij tekende voor het Bijenmuseum te Kalmthout de familiewapens waarin het bijen-motief in voorkomt. Sporadisch tekent of schildert hij gemeentewapens, oude en nieuwe, maar dan meer bestemd voor administratieve doeleinden.

Ten slotte vragen we aan Gustave hoe hij de dag doorbrengt, wel wetend dat hij als gepensioneerde zich niet verveelt noch werkzoekende is.

Heel eenvoudig. Rustig en kalm. Krant en briefwisseling lezen. Tekenen is voor mij evengoed een ontspanning als lektuur van tijdschriften, romans, kunstwerken. Goddank, zijn mijn ogen nog goed. Ik ben 77 jaar en werk nog zonder bril en met vaste hand voor de calligrafie. Vele zon- en feestdagen reis ik naar mijn nichtje in Brussel. Ze houdt daar een pension open. Onnodig te zeggen dat ik dáár ook goede kennissen heb en nu en dan kans krijg mijn proef van tekenkunst af te leggen. Ik beleef daar mooie dagen en geniet daar dezelfde bezorgdheid als bij het gezin De Moor waar ik woon te Sint-Amandsberg.

Op de vraag of Gustave nog iets speciaals te zeggen heeft voor de vele leden van de Bond, antwoordt hij met volgende verrassing. Graag wil ik de beginletter tekenen - ik bedoel de lettrine H, van het artikel «Ten huize van ...». Ik ben bereid deze beginletter te verluchten in de gewenste kleur. Belangstellenden in mijn voorstel kunnen hun nummer Oostvlaamse Zanten, samen met hun naam afgeven in de portiersloge van het Museum. Ik zorg dan voor de verluchting. Goede vrienden mogen ook bij mij aan huis komen. Die zijn altijd welkom ! (1).

Ons afscheid met Gustave is even hartelijk gelijk we gekomen waren. De eer en het genoegen die mij werd gegund tot een nadere kennis «Ten huize van Gustave Rouquart» brengt mij in herinnering een mooi gedicht van Karel Vertommen dat ik van Gustave ten geschenke kreeg in calligrafisch schrift samen met een prachtfoto van de graficus-miniaturist. Het is tien jaar geleden. Maar het beeld van dit gebaar is me bijgebleven als een mooi gebaar van vriendschap. En nu, bij het herlezen, krijgen de woorden en inhoud nog meer betekenis.

Wij gaan zo vaak
op koude stoep
naar onze taak,
naar ons beroep.
Soms wuift een hand
aan 't overkant
een vriendengroet :
dan valt er zon in ons gemoed.

Moge de vele vriendengroeten van volkskundigen die uit ons interview naar voren zijn getreden, onze vriend Gustave stemmen tot vreugde en geluk. Moge zij nog vele jaren warmte en zon brengen in uw blij gemoed. Namens de Bond, de Museumcommissie en in mijn persoonlijke naam weze het u van harte gejongd.

Marcel Daem

- (1) De redactie dankt van harte Gustave Rouquart met dit voorstel. Belangstellenden in dit mooi gebaar kunnen hun nummer van Oostvlaamse Zanten in het Museum voor Volkskunde, Kraanlei 63, afgeven. We zorgen er dan voor dat alles in orde komt. U krijgt bericht wanneer u het nummer moogt afhalen.

Nog even ter informatie het adres van de graficus-miniaturist : Gustave Rouquart, Land Van Waaslaan 6, 9110 Sint-Amandsberg.

Volkskundige enquêtes
Het Keisnijden
Kwakzalverij of werkelijkheid ?

Het keisnijden kom in de zestiende en zeventiende eeuw zeer frekwent op volksprenten en in het werk van bekende meesters voor. Deze operatie op het hoofd bestond erin : ofwel een bestaand gezwel weg te snijden, of een schijnoperatie uit te voeren waardoor de indruk ontstond iemand een gefingeerde kei uit het hoofd weg te nemen die de oorzaak van zekere vorm van geestesgestoordheid zou zijn.

Bij een enquête over het keisnijden zond de v.z.w. «De Kei» uit Deurne dit antwoord : *«De Kei» kreeg onze vereniging als titel omdat we van mening zijn dat er nu nog steeds aan een verfijnde manier van steensnijden wordt toegegeven, nl. het zuiver medisch behandelen van mentaal gehandikaptens terwijl deze mensen niet ziek zijn. Mag ik u er ook nog op wijzen dat er nog een Hollandse houtsnede bestaat van J. Bouwer die een steensnijding voorstelt. (1)*

Zou dit laatste citaat van onze brieveschrijver niet verwijzen naar wat Maurits de Meyer schreef : *In het begin van de 19^e eeuw hebben de uitgevers J. Bouwers te Amsterdam en Clement de Vri en Van Stegeren te Zwolle een 16^e eeuwse houtgravure herdrukt met een voorstelling van het keisnijden. (2)*

Over het keisnijden zijn de vorsers niet uitgepraat. In de medische vakliteratuur publiceerde W. Braun (3) een bijdrage die volkskundig van belang is. De bezoekers van musea en prentenkabinetten worden gekonfronteerd met de pikturale uitbeelding van een hoofdoperatie die men het keisnijden noemt. Kunnen deze voorstellingen aanvaard worden als een vorm van neurochirurgie of zijn het stukken die behoren tot het domein van de kwakzalverij ?

Heel wat gissingen kunnen worden opgetekend, en dit vooral wanneer je bij Meddygon Myddren leest hoe ze geesteszieken in de middeleeuwen behandelden. Men bevrijdt de schedelhuid door aderlaten, het zetten van bloedzuigers en het toepassen van cauterisatie, anderzijds de schedel tot op het bot in te snijden, om zo een uitgang te bieden aan het venijn en het bot doorboort men om de dura mater (4) te bevrijden. (5)

Tegenover geesteszieken voelden de middeleeuwse artsen zich machteloos. Ze namen meestal hun toevlucht tot agressief gekleurde therapieën als de cauter (6) en de trepanatie. Ook het koppen zetten en het aderlaten waren frekwent voorkomende behandelingen. De toenmalige gedachtengang was het ziekmakend agens weghalen; dat was een worm, een spin, een gezwel (vetbol) die men als kei bestempelde. Wanneer het om een worm of spin ging, bood men de mogelijkheid die te laten ont-

2

snappen. Aldus kwam men tot een insnijding op het hoofd. Deze ingreep die wij op menige schilderij of gravure uitgebeeld vinden, en als keisnijding wordt bestempeld, zou wel eens het wegsnijden van een «dermoïdcyste» kunnen zijn. Dergelijke cysten waarvan de wand de eigenschap van de uitwendige huid bezit, kan stukken been en een kraakbeen bevatten (7). Het zou ons geenszins verwonderen dat het volk en de kwakzalvers dergelijke gezwellen als kei bestempelden.

De publikatie van J.B.F. Van Gils (8) en J.G. De Brouwere (9) handelen in hoofdzaak over prenten van Pieter Breugel de Oude en Jeroen Bosch. Doch meer prenten en afbeeldingen van het keisnijden kunnen tot een breder inzicht leiden. Het blijkt nuttig in de eerste plaats te verwijzen naar een miniatuur in een 14^e eeuws manuscript van Rogerius Salernitanus, dat berust in de bibliotheek van de geneeskundige fakulteit van Montpellier onder nummer MS 89bis en waar folio 6 de afbeelding toont van het insnijden van het hoofd bij een geesteszieke of melancholicus die rechtstaande een paal omklemt, terwijl de operateur de ingreep verricht.

Het museum van Karlsruhe bezit een schilderij van Bartholomäus Maton dat een interieur van een kwakzalver voorstelt; een patiënt bevindt er zich met een gans en een mand met eieren. Wanneer hij in de behandelingsstoel zit, waarvan hij de armleuningen krampachtig vasthoudt, verricht de operateur een voorhoofdinsnijding. Hier valt niet met juistheid te preciseren of het gaat om het uitsnijden van een vetbol of een kei.

Een merkwaardige gravure van Weydmans die een ingreep op de schedel van een vrouw voorstelt, berust in het prentenkabinet van het museum Boymans-Van Beuningen te Rotterdam. Terwijl de chirurgyn-barbier de insnede verricht, ondersteunt een helper het hoofd van de vrouw; op de voorgrond een tafel met het instrumentarium (scalpel, spatula en schaar); deze instrumenten leveren geen aanwijzingen dat het gaat om een schedelboring. Maar de talrijke, op de tafel tentoongespreide keitjes wijzen in de richting van een keisnijding.

Een gravure van Jan Van der Bruggen, naar een schilderij van David Teniers, in het Rijksmuseum te Amsterdam, een eenvoudige kompositie, vat het keisnijden als een ernstige zaak op. De satire krijgt alleen een schijn in de gelaatstrekken die op een aap gelijkende helper, werkzaam dicht bij de toegang tot het konsultatiekabinet, vertonen. De chirurgyn en de patiënt zijn doodernstig. Ook Adriaan Brouwer waagde zich aan het uitbeelden van het keisnijden met het schilderij *De oude chirurgyn* dat berust in het museum te Keulen.

In het Prado te Madrid waar Vlaamse en Hollands^e meesters rijkelijk vertegenwoordigd zijn, hangt er een schilderij van Hemessen (1504-1566) die het uitsnijden van een gezwel, zo groot als een pruim, uit het hoofd van een patiënt voorstelt. Deze afbeelding verwekt niet de indruk dat het om een kwakzalversgebeuren gaat; de gelaatstrekken van de operateur verraden een welgeslaagde operatie, terwijl de twee helpers aan hun bewondering uiting geven.

Het is duidelijk dat de Breugelprent de Deken van Ronse werd verknoeid door een voormalige bezitter die op de toga van de geestelijke of wat er voor doorgaat, een benaming bijschreef die zinspeelt op de behandeling van geesteszieken bij Sint-Hermes te Ronse. Deze bijschrijving kan gebeurd zijn in de reformatietijd. Het is trouwens ondenkbaar dat Breugel de naam van de deken van Ronse er zou hebben op aangebracht, daar dit zou slaan op de naam van de gevreesde inquisiteur Titelmans en dit voor Breugel zeker nare gevolgen zou hebben gehad. Wij willen terloops vermelden dat H.J. Bockstal samen met konservator A. Cambier bij opgravingen die zij hebben verricht in de Sint-Hermeskerk, brokstukken van een herinneringsplaat van inquisiteur Titelmans hebben ontdekt aan de zuidelijke buitenmuur van de Sint-Annakapel.

Een andere prent van Breugel uit 1599 berust in het Rijksprentenkabinet te Amsterdam. Uit het daarbij horend versje kunnen wij afleiden dat het om door vrouwen uitgevoerde keisnijdingen gaat. (10)

*Ghy lieden van Malleghem wilt nu wel syn gesint,
Ick Vrou Heze wil oock wel worden bemint,
Om u te genezen ben ick gecomen hier
Tuwen dienste te met myn ondermeesteressen fier.*

De keitrekster wordt met een diogeneslantaarntje bij klaarlicht dag de huid bijgelicht door een man met een zwaar beladen instrumententas. Hij vertegenwoordigt de wetenschap die het vertrouwen moet versterken. Met opgeheven linkerhand toont de keitrekster de weggenomen kei aan het publiek. Op de prent zien wij een grote schare die zich aanbiedt; ze worden lieden van Malleghem genaamd, wat zou duiden op het niet zo wijs zijn.

Op al de Breugelprenten inzake het keisnijden, vinden wij een roes van beelden en beeldspraak. Met de afbeelding van de uil mogen wij aannemen dat hij daarmee de menselijke dwaasheid symboliseert: *la chouette vols auprès des fous*. De overtalrijke drinkbekers duiden op het spreekwoord: *als de wijn is in de man, is de wijsheid in de kan*. Wij

kunnen veronderstellen dat het gebeurlijk stakkerds zijn die in een keisnede heil zochten om van hun drinkgewoonten te worden bevrijd. De jongen die voor de behandelingstafel staat, heeft een belletje aan de mouw hangen waardoor wij begrijpen dat hij een belhamel is. Bovenaan de prent is een met veel keien en zegels beladen aanplakbrief aangebracht, met de handtekening Jan Kernakel. Het Duitse woord «Karnickel» betekent onder meer «belhamel». Van onder de tafel schuift een man met een hangslot op de mond, een mand gevuld met keien tussen de benen van de belhamel. Achter de tafel is een wachtende patiënt op een stoel vastgebonden; een vrouwelijke helpster giet hem een kruik water over het hoofd. Een man met een kei op het hoofd tracht de geldbeurs van een in rugzicht afgebeeld persoon te lichten.

Om de satire van het keisnijden op de spits te drijven, graveerde Breugel in de rechterbenedenhoek een groot ei waarin een kwakzalver op een patiënt een keisnijding uitvoert; uit een opening van de eipunt rollen gretig de keien. Hierbij kunnen wij aanstippen dat in menige myte het symbolisme van het ei merkwaardig naar voor treedt waar het leven begint, zich ontwikkelt of onder alle vormen bedreigd wordt of eindigt, of overgeplant wordt naar een andere levensvorm. Vaak krijgt het ei een magische kracht. Het ei wordt ook gebruikt als magisch middel tegen boze geesten en allerlei schadelijke invloeden.

Het mechanisme van de kollektieve hallucinerende volksverbeelding werkt een heel kompleks van bijgelovige magische praktijken uit. Dat verklaart de eenheid, welke psychologisch vele uitingen in het werk van Breugel bindt met myten en praktijken in het volksleven van zijn tijd.

Wanneer we terugkomen op het ei van deze prent, dan kunnen we een zinspeling aanvaarden op onze kleine wereld met onvoldoende plaats voor al die keien van gekken. Of is het een verwijzing naar de hysterische of aan oestromanie (11) lijdende vrouwen die aan minnewoede leden. In elk geval heeft Breugel griezelig de alomtegenwoordigheid van de menselijke domheid uitgebeeld.

Wegens de uitvoerige literatuur over de Breugelse keisnedeprenten, o.a. van J.G. De Brouwer (12), W. Braun (13) en J.B.F. Van Gils (14), kunnen wij daar geen nieuwe elementen aan toevoegen.

Prent uit «Emblemata», J. Th. de Bry, 1596

Voor de volkskundige moeten wij verwijzen naar een prent in *Emblemata Saecularia Mira et Iucunda varietate saeculi huius mores ita exprimentia...* van Johannes Theodoor de Bry dat te Frankfurt in 1596 verscheen. Theodoor de Bry moest om zijn reformistische geloofsovertuiging zijn geboorteplaats Luik verlaten en vestigde zich te Frankfurt, waar hij als graveur en boekhandelaar zeer productief was. De gravure

die een keisnijding voorstelt, meet 10,7 x 9,6 cm en is gekopieerd naar een prent van Pieter van der Borcht en getekend door Maarten de Vos (1532-1603). De Vos was een zeer produktief Antwerps kunstenaar. De gravure laat ons een patiënt zien die in de behandelingskamer wordt binnengebracht. Als trofeeën hangen op een doek aan de wand weggesneden keien met de authenticiteitszegels onderaan. Op de achtergrond zit een reeds behandelde patiënte; naast haar elleboog op de tafel ligt de uitgenomen kei; boven de vrouw bevindt zich een plank met boeken, een urinaalmandje en een uil. De uil is symbool van domheid of van wijsheid. De Latijnse tekst onderaan meldt dat het niet nodig is vertrouwen voor deze kwaal te hebben in de geneeskruiden van Anticyra. Anticyra, een Grieks arts, zou Hercules van de waanzin hebben genezen bij middel van nieskruid, dat kruid dat in Griekenland weelderig groeit, had de roem van de eigenschap dwaasheid te genezen; bij Dodoens lees je : *...hij heeft de rasende ende dolle dochteren van Praetus met desen cruyde eerst gepurgeerd ende daer door gheholpen oft tot haer sinnen ende oudt verstant wederom doen keeren* (15). Het gaat hier om het zwarte nieskruid (*Helleborus nigra* L.), want er bestaat ook een groen nieskruid (*Helleborus viridis* L.) dat als braak- en wormafdrijvend middel gebruikt werd.

Een andere afbeelding van het keisnijden levert Jan Steen in het museum Boymans-Van Beuningen te Rotterdam. De schilder steekt duidelijk de draak met deze ingreep, want een jongen reikt de chirurg een voor een keien aan. In het Madrileense Prado hangt het werk van de raadselachtige Jeroen Bosch die evenens het keisnijden uitbeeldt. Een van zijn werken in medaillonvorm toont een ingreep op de schedel, in een interieur met doorkijkje naar buiten; op de voorgrond zit de patiënt in een armstoel, achter hem staat de heelmeester in een lang gewaad met een muts op het hoofd; op de grond ligt de muts en de beurs van de patiënt; op het achterplan zitten drie personages aan een tafel; een geestelijke of magister artium schijnt uitleg te verschaffen; achter hem luisteren drie vrouwen paniekerig. Op de omlijsting van het schilderij bovenaan staat de naam *Van Aeken*, op de onderzijde *Het snijden van den kei*. In hetzelfde museum bevindt zich een tweede schilderij van Bosch met bovenaan op de lijst : *Meester snyt die keye ras/myne name is Lubert Das*. De naam Lubert komt in de 16^e en 17^e eeuw veel voor, onder Breugels boeren is er eentje die Lubert Leverworst heet. Een lubbert is meestal een lobbess, een pummel, een knul, een sufferd (16).

De symbolentaal van Jeroen Bosch moet u benaderen in het perspectief van zijn strijd tegen allerlei misbruiken waarvan hij in zijn werken een randvolle korf aanbiedt. Zijn symboliek van het keisnijden kan wel een

parodie inhouden op de verknoeiing van de mens door de kwakzalverij en de toenmalige wetenschap, daar wij weten hoe Jeroen Bosch zich agressief tegen de alchemie opstelde. Wij constateren dat op zijn schilderij in plaats van een kei, een bloem uit het hoofd wordt gehaald, waarschijnlijk een tulp. Bij Bosch krijgt deze bloem de betekenis van de dwaasheid. In middeleeuwse verhalen kreeg een dwaze kerkelijke overste de spotnaam Bisshop Tulpyn en anderzijds heeft tulpomanie de betekenis van overdreven dwaze tulpenliefde (17).

Jeroen Bosch. Keisnijden. Prado Madrid

De schilderijen van Jeroen Bosch i.v.m. het keisnijden hebben reeds tot menige uitleg en gissing aanleiding gegeven. Het heeft geen zin er nog nieuwere aan toe te voegen.

Wij besluiten : op basis van het woord *keisnijden* valt letterlijk in de medisch historische literatuur niets te vinden waardoor deze ingreep tot de orthodoxe geneeskunde zou behoren. Alleen Jan van Beverwyck verstrekt een citaat waar hij handelt over een casuïstische mededeling van Dr. Van Forest aangaande een hoofdpijnlijder. In dezelfde alinea verhaalt Van Beverwyck het geval van een patiënt die na het eten van moerbeien stierf en waar men bij sectie in zijn hersenen een steen vond (18).

In de vroeg middeleeuwse literatuur kan je teksten vinden die enig verband houden, namelijk bij het behandelen van de maniacus (bezetene), waar men op het hoofd de plaats aanduidt om er het brandijzer aan te brengen. Het wegbranden van de huid, het boren van een gat in het schedeldak en het uitvoeren van een kruissnede komt in deze teksten voor. De kwakzalvers, breuksnijders, staarstekers (die de vertroebeling van het lenskapsel bij ooglijders wegnemen) en blaassteensnijders die welig tierden, moeten ongetwijfeld aanleiding hebben gegeven aan schrandere geesten als Breugel, Bosch, Frans Hals, Jan Steen, e.a. om met hen de draak te steken en te wijzen op hun dwaasheid.

Volksprenten in de Nederlanden (19). Maurits de Meyer, prent nr. 114: *Bij veele zit de Kei in 't hoofd om dat men in de wind gelooft* (20).

De gravure is niet bedoeld op het medisch ingrijpen, maar wel als satire op hen die zich met geldelijke spekulaties inlaten en de daaraan verbonden risico's. Op de gravure komen naast de veertien afbeeldingen, teksten voor als in een vervolgverhaal waarin de draak wordt gestoken met de geldspekulanten, een fragment ter verduidelijking :

*Al ben ik niet regt by myn zinnen
Tis egter tyd om Geld te winnen
Al wie dien handel maar begind
Krijgt 't Hooft vol rook en ydel wind.*

Het gaat om het geldgewin van de kwakzalver die de dwaasheid uitbuit. Op de rand van het hoofddeksel van de bij de tekst passende figuur lees je : *Het komt van de wind*. Bij een andere uitbeelding van de kwakzalver-keisnijder heeft deze een muts op het hoofd. Op de rand staat : *Se komen nog alle met de kous op 'thoofd 'thuis'*; op de band die de klant vastriemt, valt te lezen : *Wat zijn ik er vast ingeraakt*. Uit de vele op de gravuur voorkomende parodieteksten geven wij een bloemlezing.

Ziet dog hoe rank zyn al myn leden,
Zo ben ik van de Kei gesneden
'k Heb niet als alles maar gebrek
en sta gelyk een malle gek
Dat ik nu sta myn pyp te smoken
Van alle kanten uit gestoken
Wil zeggen hoe van 't Zuider-nest
Men niet als rook en wagt op 't lest.

Ik gryp myn Kak'laar by zyn kaken
Terwyl ik nu kwyd kan raken
Myn Actie Kei di 't gansche hooft
Van al haar Huisraat heeft berooft
Kom plaajt my nu by al de gekken,
Haalt meesters die dit kwaad uit trekken.

Krank hooft houdje toch wat stil
Gy ziet dat ik jou helpen wil.
Zo is 't nog niet in myn vermogen
Om al dit generaal gebrek
Zo onbesonnen, Do, en Gek
Te heelen; 'k heb nogtans door wandelt
De werelt en altoos gehandelt.

In zulk : waar meê men 't Geld verbruut
Althans voor my ik scheid er uit :
En raade nu die soort van gekken
Om naar vianen heen te trekken
Daar menig bange ziel in woont,
En het verlies om niet verschoont.

Wij zouden onvolledig zijn mocht men, inzake het ikonografisch materiaal alleen verwijzen naar gravuren en schilderijen. Ook het houtsnijwerk als daar zijn de zitterkes uit het koorgestoelte van kapittelkerken en abdijen, kan ons heel wat bieden. Onder dit satirisch houtsnijwerk komt

wel eens een verwijzing naar het keisnijden voor. M. de Meyer citeert in dit opzicht het koorgestoelte van de kerk in Diest waar de afbeelding van een nar met in de ene hand een kei en in de andere een spiegel de verafbeelding van het keisnijden en de dwaasheid symboliseert. (21)

Algemeen beschouwd stellen wij vast dat de ikonografie in de medische voorstellingen in hekelprenten, meer misprijzen dan bewondering brengt. Het merendeel van de afbeeldingen aangaande het keisnijden zijn satirische komposities die volkse waarde bezitten om de pikturele weergave van een tijdsgeest en tevens inlichtingen verschaffen over interieurs, inboedel, kleedij en instrumentarium, daar zij meestal naar de werkelijkheid zijn gekonterfeit.

A.G. Homblé

- (1) Wim VAN DER STEEN. Diensthoofd v.z.w. DE KEI, brief 27/8/78.
- (2) M. DE MEYER. *Volksprenten in de Nederlanden, 1400-1900*. Amsterdam en Antwerpen 1970, nr. 114.
- (3) W. BRAUN. Proceedings : stone cutting scenes from the 16th. and 17th. century. Acta Neurochir. Wien 1975. 31, 310.
- (4) Vezelachtig omhulsel van de hersenen.
- (5) MEDDYGON MYDDREN. *Vroege Middeleeuwen*. Ed. P. Diverres-Proefschrift Rennes, 1913, 38.
- (6) Gloeijzer

- (7) H. PINKHOF : Vertalend en verklarend Woordenboek van Geneeskunde. Haarlem 1935.
- (8) J.B.F. VAN GILS. *Het snijden van de kei*. Nederl. Tijdschr. voor Geneeskunde. Amsterdam 1940. 84. II. 14, 1310.
- (9) J.G. DE BROUWERE : *De Deken van Ronse*. Het Land van Aalst V (1953), 261.
- (10) Abraham MELZER : *Die Bilderwelt des Pieter Breugel*. Smeetsoffset. Weert, 1976. (ongenummerde platen).
- (11) Waanzin. Ziekelijke geslachtsdrift, bij vrouwen ook nymphomanie genaamd. cfr. Pinkhof, o.c.
- (12) en (13) o.c. nr. 3 en 9.
- (14) o.c. en A.G. HOMBLE. *Volksgeneeskunde in de Kunst*. De Brabantse Folklore, Brussel, 1976. nr. 210.
- (15) Rembert DODONAEI. *Cruydt-Boeck*. Plantijn Antwerpen 1644.
- (16) o.c. J.B.F. VAN GILS.
- (17) E. HÖLLANDER. *Die Karikatur und Satire in der Medizin*. Stuttgart 1931.
J. VERSCHUEREN : *Modern Woordenboek*. Turnhout 1931.
- (18) Jan van BEVERWYCK : *Schat der Ongesondheyt*. Dordrecht 1641.
- (19) o.c. M. DE MEYER
- (20) Coll. MULLER Nr. 3544. Prentenkabinet Rijksmuseum Amsterdam.
- (21) o.c. M. DE MEYER.

Internationaal Studiecomitee voor Ommegangsreuzen

René MEURANT, *Géants processionnels et de cortège en Europe, en Belgique, en Wallonie*. Editions Veys, Tielt, 1979, 646 blz, 160 ill. Prijs : 900 F.

De verschijning van het boek vraagt meer dan een korte boekbespreking. In de eerste plaats omdat Oostvlaamse Zanten het Nederlandstalig tijdschrift is, gemachtigd verslagen en artikelen te publiceren van het Internationaal Studiecomitee voor Ommegangsreuzen. Ten tweede omdat René Meurant, samen met de Gentenaar, advocaat Jos. Vermeulen (1894-1956), de grondleggers zijn geweest van voornoemd studiecomité en de naam Vermeulen meermaals wordt vernoemd in verband met het inventaris van de Reuzen in het Nederlandstalig gebied. Ten derde als dankbare herinnering aan een vriend, die waarlijk dé grote specialist van internationaal formaat mag worden genoemd.

Het boek is een reuze-reuzenwerk. Meurant bezat een encyclopedische kennis van zijn stof. De vele artikelen die hij hieraan wijdde, getuigen van zijn wetenschappelijke studiegeest en werkmethode, gepaard gaande met een onverpoosde activiteit. Meurant was zeer kritisch voor de bronnenstudies en -informatie. Vertrouwd zijnde met de paleographie hechtte hij groot belang aan archivalia en aan het onderzoek ter plaatse. In menige voetnoten wordt zijn dank uitgesproken voor de medewerkende correspondenten. Bij het lezen van de vele studies ontdekken we maar eerst hoeveel stedelijke en gemeentelijke archieven nog dienen geëxcerpeerd te worden om een klaardere kijk te hebben op het hele probleem, vertrekkend van een gelegde basis die het onderzoek mogelijk maakt op internationaal, nationaal, regionaal en lokaal niveau.

Hierop hebben we reeds vorig jaar de aandacht gevestigd in onze bespreking van het verdienstelijk werk van Theo Penneman *De Ros Beiaard-Ommegang te Dendermonde* (O.V.Z. 54e jg. 1979, blz 42).

Het aantal bladzijden van het huldeboek aan René Meurant is zeer talrijk. De inhoud is verdeeld in vijf grote hoofdstukken : ter inleiding, een kennismaking met de auteur René Meurant, gevolgd door vier hoofdstukken gewijd aan de publicaties van René Meurant. We mogen ons niet veroorloven elke bijdrage te resumeren en/of onder de loupe te nemen. We grasduinen in zijn werk er bij voorkeur uithalend dié gegevens die nieuwe horizonten openen op de studie van de reuzen.

INLEIDING. - Kennismaking met René Meurant.

Hoe en waarom het boek tot stand kwam, lezen we in de Verantwoording van Albert Doppagne (blz. 7-8). De vrienden van Meurant hebben gemeend best de gedachtenis van hem in ere te houden door samenbundeling van zijn belangrijkste studies, gewijd aan reuzen. Het herdenkingsboek is een chronologisch perspectief van een kwart eeuw studie. Het boek is een bibliografie van zijn fantastisch volkskundig oeuvre, gespreid over tal van boeken en tijdschriften.

Het leven en werk van Meurant wordt ons uitvoerig voorgedragen door Jean Dugnoille (blz. 9-14). Hij werd te Namur geboren op 22 november 1905. Hij maakte een gezaghebbende carrière in het Gemeentekrediet van België. In 1956 stichtte hij *Bulletin trimestriel* waarin een belangrijke plaats werd toebedeeld aan geschiedenis, volkskunde, kunsten en culturele manifestaties die de Bank van het Gemeentekrediet onder haar hoge bescherming nam. Zo verleende ze ook haar steun aan de T.V.-uitzendingen «A vos marques». Vanaf zijn prille jeugd voelde hij zich aangetrokken tot de letterkunde. Zijn volkskundige roeping ontwaakte in hem in 1936 in het Institut pour Journalistes de Belgique. Daar ontdekte hij zijn meester, Albert Marinus, die hem de kennis, de methode en de liefde bijbracht voor het systematisch onderzoek van de volkskunde.

Zijn eerste publicatie in 1938 besteedde hij aan *La ducasse d'Ath*. In 1954 werd hem te Douai, het secretariaat toevertrouwd van de studiedagen over reuzen in Frans Vlaanderen, België en Nederland. Zijn leiding en rapporten op de studiedagen te Mons in 1956, en te Mechelen in 1963, schonken hem de naam dé specialist te zijn in de studie van de omme-gangsreuzen. Terloops stippen we nog aan dat hij het uitgebreid terrein van de volkskunde betrad in zijn *Folklore en Belgique* geschreven in samenwerking met Renaat van der Linden, onder de titel *Volksleven in België*.

Jean-Pierre Ducastelle (blz 20-22) verstrekt ons een inzicht over het werk en de methode van René Meurant. Vertrekkend van zijn eerste studie *La ducasse d'Ath* - in 1938 - breidde hij zijn zoektochten uit in geheel Wallonië, later in België en in heel West-Europa. De drie voornaamste bronnen voor hem waren : een kritische bibliografie, historische of literaire werken, lokaal archieven- en/of veldonderzoek. Zijn methode berustte op vragenlijsten. Hij was niet de man die theorieën bouwde op veronderstellingen. Wat hij schreef was verantwoord en vooraf onderworpen aan strenge zelfcritiek.

Een vertrouwd vriend van hem was Renaat van der Linden. In korte, rake trekken schetst hij hem als «*René Meurant, de bezieler*» (blz. 23-25). De schrijver wijdde aan hem een «In memoriam» in Oostvlaamse Zanten (52e jg, 1977, blz. 67-69). Alhoewel Meurant met vaste regelmaat archieven raadpleegde, treft hem niet het verwijt kamergeleerde te zijn. Hij was een veldarbeider die genoeg vond in het werk, de man die zijn bezieling wist over te dragen aan zijn medewerkers. Een ruim deel van zijn rijk gevuld leven heeft hij doorgebracht in dienstvaardigheid en aanmoediging.

Een ander facet van zijn activiteiten belicht Alexander Keresztessy (blz. 26-28) door enkele herinneringen aan hem. Bij de opnamen van de film «*La Ducace d'Ath*» was Meurant wetenschappelijk en esthetisch raadgever. Hij besteedde vooral aandacht aan de kleine man, de man achter of beter onder het scherm, de drager van de reuzen, want hij zorgt er voor dat de reus kan buitenkomen. De gewone figuranten aanzag hij als de animators van de reuzen, de motorische kracht die de omgang of optocht in leven houdt. Meurant was dichter en volkskundige. Poëzie en volkskunde waren voor hem twee manieren om zich uit te drukken over één en dezelfde werkelijkheid.

De **bibliografie** van René Meurant is zeer omvangrijk (blz. 29-40). Een viertal werken waren nog ter perse toen de dood hem verraste in 1977. Zijn boeken en bijdragen omvatten : 13 letterkundige, 91 volkskundige werken, 9 T.V.-scenario's, 1 economisch onderwerp en 1 van openbare bibliotheken. In totaal 115 publicaties.

Zo komen we dan tot de voornaamste publicaties van Meurant die in overdruk in het boek zijn opgenomen, gespreid over vier grote hoofdstukken : I Algemene bijdragen. II De reuzen en hun omgeving. III Internationale, nationale, regionale en lokale studies. IV Het leven van de reuzen en hun optreden.

I. Algemene bijdragen over omgangersreuzen (blz. 43-62).

Dit hoofdstuk omvat 6 verschillende onderwerpen. Het eerste onderwerp behandelt de studiedagen te Mons en Mechelen. *Studiedagen te Mons* van 25 tot 27 mei 1956. (blz. 43-62). De Nederlandse vertaling van dit artikel, geschreven door Jos. Vermeulen, verscheen in Oostvlaamse Zanten (32^e jg., 1957, blz. 20-29). Het artikel sluit met 14 kaarten, bijgewerkt tot 1959 waarop de lokaliteiten zijn aangeduid van het studiegebied.

Lokaliteiten	Aantal lokaliteiten waar zich reuzen bevinden of bevonden hebben							Totaal
								lokaliteiten
	Datum niet bekend	15 ^e	16 ^e	17 ^e	18 ^e	19 ^e	20 ^e	
Antwerpen	-	3	-	1	1	1	4	10
Brabant	-	4	1	1	-	2	22	30
West-Vlaanderen	-	1	4	3	-	2	31	41
Oost-Vlaanderen	-	1	5	3	-	2	55	66
Hainaut	-	1	1	-	1	4	27	34
Liège	-	-	-	-	-	1	7	8
Limburg	-	1	1	-	-	-	13	15
Namur	-	1	2	-	-	-	5	8
Luxemburg	-	-	-	-	-	-	7	7
Nederl. Limburg	3	1	1	1	-	-	2	8
Noord Brab.	-	1	3	3	-	-	4	11
Somme	-	-	-	-	-	-	5	5
Frans-Vlaanderen	-	-	5	1	-	7	47	60
Pas-de-Calais	-	-	-	1	-	2	20	23

Studiedagen te Mechelen van 23 tot 25 aug. 1963 (blz. 63-72).

De besprekingen stonden in het teken van de morfologie en van de terminologie. De studie van Dr Klaus Beitzl *Die Umgangsriesen. Volkskundliche Monographie einer europäischen Maskengestalt mit besonderen Berücksichtigung der «Fête de Gayant» zu Douai in Nordfrankreich* (Wenen 1961. Boekbespreking O.V.Z. 37^e jg. 1962, 210-212), gaf aanleiding tot de discussie over de morfologie voor het Europees gebied. In zijn studie voor het Duitstalig gebied, omschrijft Beitzl «Umgangsriesen» als antropomorfe maskers, groter dan de mens. Door hun afmetingen onderscheiden zij zich van het gewone gelaatsmasker en van het dierenmasker. Als uitbeelding zijn de «Umgangsriesen» geanimeerd door een drager. Functioneel zijn het gewone maskers. De scheidingslijn tussen figuur en masker is niet duidelijk te trekken.

Over de terminologie is heel wat discussie geweest op het congres te Mechelen. Het ingeburgerd «géants processionnels» vonden de franstaligen geen gelukkig woord, omdat «géants de cortège» meer het profane karakter weergeeft en dichter beantwoordt aan de huidige realiteit. Over de Nederlandse term «ommegangsreuzen» was er geen discussie. Omme-

gang kan evengoed processie als stoet betekenen. Albert Marinus gooide nog een steentje in de kikkerpoel door de vraag te stellen of de jongste reuzen ook bij de ommegangsreuzen mochten gerekend worden. Het zou geen zin hebben de jongste reuzencreaties al dan niet te erkennen als ommegangsreuzen op grond van het criterium : de datum van hun ontstaan. Belangrijker is te weten of de reuzen een emanatie zijn van het volksleven, en nadien te oordelen of ze al dan niet tot het studieterrain van de volkskunde behoren.

Het rapport over de studiedagen te Mechelen wordt afgesloten met een vragenlijst «Enquête sur les géants de cortège en Wallonie» (blz. 70-72).

De eerste bijdrage, na de rapporten over de studiedagen, is getiteld : *Morphologie des géants de cortège. Méthodes de prospection et de notation* 1968 (blz. 73-89). Hierin worden vier onderwerpen aangesneden. 1° Maskers of reus. 2° Morfologie. 3° Het onderzoek. Hier wordt verwezen naar de vragenlijst die destijds door Jos. Vermeulen werd gepubliceerd in het Cultureel Jaarboek van de Provincie Oost-Vlaanderen, 1950 (deel II, blz 290-292). 4° Het noteren. Hiervoor verwijzen we naar de conventionele tekens voor aanduiding van aard en datum van de reuzen. De typologie zoals Klaus Beitzl die beschreven heeft in «Die Umgangsriesen» is algemeen aanvaardbaar voor gans Europa. De types zijn als volgt : bijbelse figuren; lievelingsnamen; historische, legendarische figuren; volkstypen of parodiërende figuren; reuzen zonder naam.

De tweede bijdrage is wel een brok geschiedenis waarmee René Meurant naam en faam verworven heeft. *Contribution à l'étude des géants processionnels et de cortège dans le Nord de la France, la Belgique et les Pays-Bas*. 1965 (blz. 90-137). Zijn boek is zeer origineel. Het bevat - naar ons oordeel - de meest belangrijke studie die in de jongste decennia aan het probleem werd gewijd. Het opent nieuwe horizonten en legt de basis voor verder onderzoek. Om deze reden is de bespreking van dit boek ietwat uitvoeriger dan voor de vorige en navolgende bijdragen.

De auteurs C. De Baere en A. Van Gennep hebben ten onrechte geschreven dat de ommegangsreuzen in Spanje een importartikel zijn uit Vlaanderen. De vergissing schuilt in het feit, het probleem op een lokaal plan te hebben bekeken, in plaats van de horizont meer te verruimen op universeel vlak. Albert Marinus is de eerste geweest om het probleem te bekijken van het socio-psychologisch standpunt uit. Sindsdien - vanaf 1961 - heeft Klaus Beitzl een eerste proef van inventaris gepubliceerd en het probleem aangesneden en belicht op internationaal niveau.

Het concept «reus» dateert vanaf de vroegste geschiedenis der mensheid. De oudste afbeeldingen zijn rotsgravures; nadien volgen sarcofagschilderijen, bas-reliefs, standbeelden enz.; om nog niet te gewagen van de superwezens in mythologie en sagen. Ter classificatie van de reuzen in 't algemeen stelt Meurant volgende groepen voor. 1° Grote figuren, vervoerd op wagen, waarvan sommigen geautomatiseerd waren of zijn. 2° Figuren die gedragen worden tijdens een feestelijkheid of overblijfsel zijn van gewezen cultus; soms worden ze verbrand als effigiebeelden; soms zijn het loutere decoratieve rekwisieten in vorm van reus. 3° Geanimeerde figuren, optredend in volkse schouwspelen of theatervoorstellingen; de animatie geschiedt door een acteur, verscholen onder de namaakfiguur. 4° Wandelende figuren in ommegangen, hetzij godsdienstig, hetzij profaan. Hierin een onderscheid makend tussen : symbolische figuren die na de feestviering gewoonlijk worden verbrand en figuren die regelmatig buitenkomen en bewaard blijven. 5° Reuzenmaskers, vooral gebruikt in een cultuseredienst en zeer veel gelijkenis vertonen met de wandelende figuren. Diezelfde classificatie in vijf groepen geldt ook voor reuzendieren.

Verder in de studie gaat de aandacht in het bijzonder naar de ommegangreuzen. Het zijn anthropomorfe beelden, groter van gestalte dan in hun natuurlijke gedaante, opstappend en in beweging gebracht door één of meer dragers die in of onder het beeld zitten. Voornoemde reuzen zijn over de hele wereld verspreid. Ons beperkend tot de Europese zone, onderscheidt men vier sectoren. 1° Noord-Frankrijk, België, het Verenigd-Koninkrijk, Nederland met randgebied in West-Duitsland. Groot-Hertogdom Luxemburg, en in de 15e eeuw mogelijks een toevallig relictgebied in Lorreinen. 2° Iberisch schiereiland met verlengstuk tot Canarische Eilanden; de Basken in Frankrijk en in de Baléaren; Sicilië; Calabrië en enkele afgezonderde lokaliteiten in Italië. 3° Een eilandgebied in centraal Europa gelegen : provincie Salzburg met verlengstuk in Styrië; vroeger in Beieren en Schwaben. 4° Rusland, een totnogtoe min bekend verspreidingsgebied.

Het ontstaan van de reuzen situeert zich in de 15^e eeuw voor België, Lorreinen, het huidige Nederland en het Verenigd-Koninkrijk; in de 16^e eeuw ontstonden ze in Noord-Frankrijk en West-Duitsland. De vroegste reuzenfiguur was Sint-Kristoffel : 1398 te Antwerpen, 1404 te Leuven en Hertogenbosch, 1413 Bergen op Zoom, 1455 te Namur. In de 15e eeuw treedt Goliath te voorschijn uit de bijbelse geschiedenis; verder in chronologische orde, te Bergen op Zoom, Oudenaarde, Nijvel, Namur, Mechelen, Antwerpen, Tienen, Lier, Ath, Venlo, Zoutleeuw, Hasselt. Eén derde van de reuzen die in de 16e eeuw ontstonden heetten Goliath. Enkele andere bijbelse figuren treden ook te voorschijn o.a. : Samson te Leuven, Ath en Mechelen. Aan mythologische figuren ontbrak het niet : Hercules te Leuven, te Mechelen in het gezelschap van Neptunus en Jupiter.

Meurant zet zijn zoektochten verder in Frankrijk en de Nederlanden. Hij formuleert een zestal conclusies, waarvan we er een tweetal citeren. De oudste ommegangsreuzen waren niet alleenlijk figuranten in processies, met een overgrote meerderheid van Goliath's. Reuzen waren ook present in blijde optochten en mysteriespelen; uitzonderlijk in volkse feesten. Alle lokaliteiten in de Bourgondische Nederlanden waar zich reuzen bevonden in de 15^e eeuw, situeren zich tussen Schelde en Maas, waarvan de ene helft in het Oude Hertogdom Brabant; de andere helft lokaliseert zich zeer in de nabijheid hiervan. In de 16^e eeuw wordt Vlaanderen de dichtst bewoonde reuzennederzetting. In andere richtingen gaat de expansie naar Artois, Frans Henegouwen en lichtjes naar Limburg toe. Men noteert ook verspreidingen in Zuid-Holland en in de streek van het Duitse Beneden Rijngebied.

Deze enkele uittreksels uit «Contribution à l'étude des géants processionnels et de cortège» mogen volstaan om aan te tonen welke nieuwe stof schuilt in het boek van Meurant. Bovendien is zijn werk rijkelijk geïllustreerd en zijn de Oostvlaamse reuzen goed vertegenwoordigd.

De derde en vierde bijdrage in het eerste hoofdstuk behandelen : *Géants et monstres d'osier*, 1960 (blz. 139-174) en *Les géants de cortège en Belgique*, 1958 (blz. 175-214). Deze twee bijdragen zijn een inleidende studie van voorgenoemd boek «Contribution à l'étude des géants processionnels» verschenen in 1965. René Meurant besteedde ook aandacht aan reuzendieren (blz. 150-155). Het eerste dier is het Ros Beiaard, een zeer typische verschijning in de vroegere Nederlanden. De vroegste vermelding is Mechelen (1415), nadien Lier (1417), Leuven (1428), Oudenaarde (1433), Dendermonde (vóór 1461), Ath (1461), Aalst (1497), Nijvel (na 1457, vóór 1515). De toename van reuzen in de 16e eeuw gaat gepaard met het optreden van reuzendieren. Namur, Tienen, Brussel en Brugge pakten toenmaals uit met hun Ros Beiaard.

Axel in Zeeland, Mons, Edingen, Dinant, Bouvignes, Zundert, Diksmuide bezaten een draak. Zeer talrijk waren één of meer kamelen, hetzij afzonderlijk, hetzij in groep met andere reuzendieren. In Mechelen telde men acht kamelen; één te Lier vergezeld van drie paardjes; één te Antwerpen; drie in Tienen; twee in Rupelmonde; drie te Dendermonde begeleid door een eenhoorn. Waren nog vertegenwoordigd uit het reuzendierenrijk : leeuw, leeuwin, olifant, grifoen, arend, struisvogel, zwaan; zelfs een bok paradeert in de processie te Namur. In Leuven zijn het : hert, luipaard, tijger, dromedaris, pelikaan en arend. Indien deze reuzendieren bij hun ontstaan geen symbolische betekenis zouden gehad hebben, valt het niet te loochenen dat ze later een religieus of politiek karakter hadden.

Het vijfde artikel, in het kader van de algemene studies, behandelt *Les géants de cortège dans le folklore de l'ère industrielle*, 1965 (blz. 215-223). Vanaf de 15e eeuw tot op heden, is er wel een continuïteit waar te nemen. Wel verminderde het aantal reuzen op sommige ogenblikken en om bepaalde godsdienstige of politieke redenen, maar het bestaan blijft gehandhaafd. Van een dertigtal steden die godsdienstige ommegangsreuzen bezaten tussen 1450 en 1750, bleven er nog een tiental opstappen in de processie tijdens het Franse Regime (einde 18^e - begin 19^e eeuw). Andere reuzen, die de tand des tijds hadden weten te weerstaan, waren reeds vanaf begin 18^e eeuw geprofaneerd en stapten sindsdien op in burgerlijke feestelijkheden. De Franse overheid duldde geen reuzen, met het gevolg dat ze onderdoken of tenietgingen. Einde 19^e eeuw, begin 20^e eeuw komt er opnieuw bloei en groei in de reuzenfamilie.

In Vlaanderen zijn de meeste reuzen niet anoniem. Ze hebben gewoonlijk een naam en vertolken een bepaalde type : historisch, politiek of volks. Ze doen hun ommegang, optocht of toernee in hun wijk, of gemeente of stad, met een philanthropisch doel. De meeste reuzen zijn in de carnavalstoeten geïncorporeerd. Ook in Wallonië zijn de reuzen nauw met carnavalstoeten verbonden.

In deze grote verscheidenheid van reuzentypes, stelt Meurant de vraag : *Door wie en waarom worden reuzen gemaakt?* Het antwoord luidt dat er verscheidene organisatoren hierin een rol spelen met officieel, officieus en privé karakter. Meurant vermeldt er zeven. 1° Gemeentelijke feestcomités, Verenigingen voor vreemdelingenverkeer, professionele of interprofessionele verenigingen die vooral de bevordering van de lokale handel tot doel hebben door aanlokking van vele kijklustigen. 2° Gebuurtedekenijen. Hier heerst wel een bepaald particularisme en zekere naijver. Hoofdzaak is ontspanning brengen, zonder financiële bijbedoelingen. 3° Folkloristische verenigingen. De reuzen vertolken een grootse, traditionele verkledingsoptocht of lokaal of regionaal vlak (b.v. de maskers van Blancs Moussis te Stavelot). 4° Feitelijke verenigingen met cultureel doel. De reus symboliseert of stoffeert de prestaties van de groepering. 5° Carnavalsgroepen. De reus vermaakt het publiek of draagt de kleding van de groep. 6° Particulieren. Deze zorgen voor maken en onderhoud van de reuzen zonder enig financieel gewin. Ze willen leven brengen in de buurt. 7° Handelaars. De reus wordt als blikvanger gebruikt in de publiciteitscampagne.

Qua constructie heeft onze moderne tijd ook heel wat vernieuwing gebracht aan de materiele uitbouw van hoofd en onderlijf. Vroeger was de karkas bijna uitsluitend uit wijmen vlechtwerk of latten gemaakt. De

kunde van dit ambacht is verdwenen. Thans komt er licht materiaal bij te pas : bamboe, multiplex, ijzeren tubes, duraluminium voor de karkas; karton, gekauwd papier of kunsthars voor het hoofd. De technische vooruitgang, inzake constructie, is wel aan onze moderne tijd aangepast, wat hoegenaamd niet wil zeggen dat de levensduur daarom hoger zou liggen dan in vorige eeuwen. Het behoud en de weerstand van de reuzen hangt niet af van de bezitters ervan. Wel van de gewone man die hem aan- en ontkleedt, uithaalt en wegbergt, onderhoudt en vrijwaart. Belangrijker nog is een andere kleine man, de drager. Het grote probleem om reuzen nog te laten opstappen is dragers te vinden. Met en door hen blijven reuzen nog in leven.

II. Het tweede grote hoofdstuk is gewijd aan **reuzen en hun omgeving** (blz. 227-317). De onderverdeling omvat vijf aparte publicaties, waarvan we de titels, en jaartal van hun publicatie hierna vermelden.

De uitbeelding van heiligenfiguren, in het bijzonder Sint-Kristoffel, in de ommegangen der vroegere Nederlanden, 1955 (blz. 227-248). *De Waalse huppelpaardekens*, 1959 (blz. 249-276). *Het Ros Beiaard in processies en ommegangen*, 1974 (blz. 277-294). *De duivelsfiguur in processie en ommegangen*, 1972 (blz. 295-317). Uit deze vier artikels ontleen we een paar ideeën.

Meurant is nooit akkoord geweest met de verspreide theorie uit de 19^e eeuw, die verkondigde dat de reuzen in de Nederlanden van Germaanse oorsprong waren. Hij is ook van oordeel dat het maken en ontstaan van reuzen, oorspronkelijk niet te zoeken is in processies. Meurant verdedigt het standpunt dat de reuzen een reminescensie zouden zijn van hun optreden in mysteriespelen (blz. 228). Verder in zijn betoog, verdedigt hij de thesis - voor wat de Nederlanden betreft - dat er geen heiligenfiguren als reus opstapten in de godsdienstige ommegangen; uitzondering makend voor Sint-Kristoffel (blz. 229).

Het onderwerp over de Waalse huppelpaardekens vangt aan met een indeling van negen verschillende types van optreden, die op hun beurt samen te vatten zijn in vier onderverdelingen : het paard zonder ruiter; het paard bereden door één of meer nagemaakte menselijke figuren; het paard bereden door één of meer levende ruiters, b.v. Ros Beiaard te Dendermonde; het paard geanimeerd door één ruiter, b.v. de huppelpaardekens (251-253). Een globaal beeld van de verspreiding van huppelpaardekens vinden we duidelijk op kaart (blz. 273). Alle verschijningsvormen van huppelpaardekens herinneren zonder enige twijfel aan de rol van de «sot» in de ommegangen. Zijn taak bestond min of meer in het handhaven van de orde, zij het dan ook op vredelievende, gekke manier om kijk-

lustigen op afstand te houden (blz. 273-274). Sprekend over paardekens, stipt Meurant aan, deze ook aan te treffen in de Vlaamse provincies, met dien verstande dat ze rond huppelen tijdens volkse eindejaarsvieringen, herinnerend aan Germaanse feestvieringen uit de Wintercyclus (blz. 274).

De studie van het Ros Beiaard telt negentien vindplaatsen. Ze zijn als volgt te dateren. 15^e eeuw : Bergen-op-Zoom, Eindhoven, Lier, Mechelen, Leuven, Tienen, Ath, Dendermonde, Aalst, Oudenaarde. 16^e eeuw : Brussel, Zoutleeuw, Diest, Nijvel, Namur, Brugge, Breda, Dordrecht. 17^e eeuw : Hertogenbosch (blz. 283).

De voorstelling van de duivel in processies en optochten brengt ons in mysteriespelen, feeststoeten en carnavalvieringen. De duivel, het symbool van het «kwade» wordt er op vijf verschillende manieren voorgesteld : de uitbeelding van de hel; een levend tafereel ontleend aan een heiligenleven; een sinnen spel met symbolische betekenis; de strijd van de duivel of vertolkt door of in groepsdans; de duivel als ordehandhaver. Algemeen zijn duivelsfiguren een menging van het afschrikwekkende met het satyrische. Middeleeuwse mysteriespelen - waarin hel en duivel de hoofdmotieven vormden - werden tijdens processies of ommegangen opgevoerd. We noteren, voor de 15^e eeuw : Namur, Ath, Lier, Dendermonde, Gent (1566), Antwerpen, Ieperen (blz. 295). De duivel in de ommegangen durven we vergelijken met romaanse beeldhouwwerken in tympanen en op kapitelen in kerken en kathedralen. De voorstelling had een educatief karakter : schrikanjagen voor het kwade. Wanneer, tijdens de Renaissance, de duivel optreedt in geprofaneerde ommegangen, is zijn optreden louter bedoeld als ontspanning, soms moest de duivel uit de ommegangen worden verbannen omdat zijn gebarentaal en clownesk optreden aanstoot gaf aan de gelovigen (blz. 311).

III. De derde grote indeling van het boek dat we bespreken, behandelt **internationale, nationale en lokale studies** (blz. 319-572). De veertien bijdragen, allen van de hand van Meurant hebben betrekking op volgende onderwerpen. *De reuzenfiguren in Europa* (blz. 319-343); een gelijkkluidend artikel «Reuzen in Europa» verscheen in *Oostvlaamse Zanten* (52^e jg., 1977, blz 70-77). *Opkomst van reuzen in processies en stoeten in de vroegere Nederlanden*, 1963 (blz. 344-347). *Wijmen monsters en reuzen in Portugal*, 1968 (blz. 348-352). *Ommegangsreuzen* in : provincie *Luxemburg*, 1953 (blz. 353-366); streek van *Ath*, 1965 (blz. 367-374); *Waaals Brabant*, 1961 (blz. 375-400); *Hoge Venen*, 1970 (blz. 401-408);

arrondissementen *Komen-Moeskroen*, 1974 (blz. 409-464); *Bouvignes*, 1956 (blz. 474-476); *Brussel*, 1975 (blz. 477-491); *Liège*, 1968 (blz. 492-517). *Volkskunde te Bosvoorde*, 1967 (blz. 465-473). *De Lumeçon te Mons*, 1967 (blz. 518-532). *Ommegang Ros Beiaard te Dendermonde*, 1975 (blz. 533-572).

Het zou ons te ver leiden uit elk van deze veertien artikels het essentiële te vermelden. Belangstellenden en vorsers weten - aan de hand van deze opsomming - wat er in te vinden en uit te halen is. Voor ons Vlamingen, die vertrouwd zijn met de Nederlandstalige benaming «omwegangsreuzen», weze opgemerkt dat de Franstalige terminologie een duidelijk onderscheid maakt tussen «reuzen» en «omwegangsreuzen». Meurant gebruikt hiervoor de termen : figures gigantesques, géants processionnels, géants de cortège, géants, monstres d'osier.

IV. De vierde grote indeling biedt ons een kijkje op **het leven van de reuzen en hun optreden** (blz. 575-620). Drie onderwerpen komen aan bod van afzonderlijke artikels. *Reuzen en carnavaloptochten in Wallonië*, 1962 (blz. 575-591). *Reuzenfiguren in de hedendaagse carnavalviering in België, Frankrijk en Rijnland*, 1973 (blz. 592-602). *Doop, verloving en huwelijk van reuzen*, 1975 (blz. 603-620).

De reuzen hebben in hun expansietocht van uit de steden ook beslag gelegd op het platteland. De oorzaak hiervan is te zoeken in de opkomst van gemeentelijke carnavalstoeten. De reus is zowel in België als in Noord-Frankrijk het symbool van feestvieren.

Ten slotte resumeert Meurant gans zijn studiewerk in volgende eindbeschouwing. Reuzen zijn een universeel verschijnsel. De tendens reuzen uit te beelden is eigen aan alle volkeren ter wereld (blz. 600).

Reus en reuzin hebben in de jongste vijftig jaar een deel van de levenscyclus der mensen, van wieg tot aan huwelijksbootje, meegemaakt : doopsel, verloving, huwelijk, kinderen. Deze ceremonieën, met of zonder priester, met of zonder burgemeester of schepen van de burgerlijke stand zijn duidelijk te onderscheiden van de integratie der reuzen en hun aanvaarding door een kleine of grote gemeenschap. De feestelijkheden horen er bij om het programma meer luister, vrolijkheid en show bij te brengen (blz. 616). Een continuïteit die dateert vanaf de middeleeuwen en getuigenis aflegt van de volksverbondenheid op nationaal, op regionaal of lokaal vlak. Thans zijn die levenskernen kleiner geworden om er een reus te laten gedijen en zorgen hoofdzakelijk de buurtschappen voor het instandhouden van reuzen in het kader van het echte volksleven.

Het boek sluit af met een lijst van **160 illustraties** (blz. 623-626) een overzichtelijke **inhoudstafel**, die we in onze bespreking, op de voet hebben gevolgd (blz. 627-628); en een lange **lijst intekenaars** op het herdenkingsboek, een duidelijk bewijs dat René Meurant zeer vele bewonderaars en vrienden telde. We hadden de eer en het genoegen ook hierbij te behoren.

We kunnen van het huldeboek «Géants processionnels et de cortège» geen afscheid nemen zonder hieraan nog een persoonlijke bedenking aan toe te voegen.

Ter overweging. René Meurant heeft de basis gelegd en de methode bepaald voor de studie van de reuzen. Zijn pionierswerk is nog niet af. Er ligt nog werk voor de boeg. Of één persoon het nog aankan het wetenschappelijk onderzoek en de beschrijving verder te zetten, durven we in twijfel stellen. Daarom maken we van deze gelegenheid gebruik, de aandacht van onderzoekers te vestigen op dit uitgebreid, nog niet volledig ontgonnen studieterrein. Hier zit stof in voor licentiewerk. Binnen de perken van een geografisch gebied ontbreken nog heelwat gegevens, qua ontstaan (historisch), rol en optreden van ommegangs- en gewone reuzen, reuzendier. De verdeling van de arbeid - team-werk bedoelend zoals voor het sagenonderzoek - zou heel wat nieuw materiaal bijbrengen. Uit de afzonderlijke verhandelingen zou dan een volledig beeld kunnen opgebouwd worden van het reuze-reuzenprobleem. De oogst is beloftevol. Waar zijn de arbeiders ?

Marcel DAEM

Zoeken en Zanten

Aalst. — Bolspel, zeldzame met de hand geschreven omzendbrief 1808. Zilveren prijzen.

Den Maire der Stad Aelst, Arrondissement van Dendermonde département der Schelde.

Voórkomt het Publiek dat by syn besluyt van hedent hy heeft vastgesteld, dat er op den vyftienden augusty 1808, ter gelegentheyd van de feest van den h. Napoléon gebortedag van den kēyzer der fransche, door deeze stad zullen gedecerneert worden, zes pryzen aen de liefhebbers van het bollespel deser gemelde stad en desselfs onderhoorigheden van Schaerbeke en Mylbeke te weeten Éene zilvere zakhorlogie en een paer zilvere schoen Gespen voór de liefhebbers daeser stad.

Eene gelyke zilvere zakhorlogie en Een paer zilveren Gespen voor de liefhebbers van Schaerbeke.

Eene gelyke zilvere zakhorlogie en een paer zilveren Gespen voor de liefhebbers van Mylbeke

Ten dien eynde zal 'er gespeelt worden op de hospietien naer volgende zondagen te weeten 26 juny. 3. 10. 17. 24. en 31 July, 7. en 14 augst. alsmede op den 15 augst. 1808, als wanneer de pryzen zullen worden gedecerneert en worden uytgedeylt aen de Winnaers, door den maire daeser stad ter amire op den dag by hem te determineren.

Degoone in de ges. Prysenwinnige willen concoureeren worden aenzogt hun ter mairie deeser Stad aentebieden in den B^{edu} van logementen, alwaer hunne naemen zullen worden aengeschreven Voór vrydag avond aenstaende 24 deser loopende maend, naer welken dag de lysten zullen worden gesloten, en niemánd (sic!) tot het medespeelen en zal worden aenveert.

De conditien van het bollespel zullen by een separaet reglement worden vastgesteld hetgonne in alle de plaetzen alwaer' er zal gespeelt worden, zal zyn aengeplackt en naer het welk de liefhebbers hun zullen hebben te reguleren.

Gedaen ter Mairie van Aelst den 22 Juny 1808

Den Maire der stad aelst

onderteekent R. Terlinden

Publié et affiché, le 22 Juin 1808

maire

Formaat van de brief : h 41 cm, br. 33 cm met papiermerk merkbaar na de acht eerste regels, tekst in Oudhollands. Dokument in bezit van Gerard SIMONS, Antwerpen.

R. van der LINDEN

Brakel. — Het Lied van de Gazette

Dit lied is gezongen op de markt te Brakel in het openbaar door Charles De Clercq in 1917 op een woensdag, een marktdag.(1)

Wat mensen in de gazette allemaal toch gaan zetten
Sa vrienden hoort het eens aan wat ik in het dagblad zie staan :
Op 't eerste blad gelezen daar is het klaar bewezen
Wat politiekers zo zijn met hun dagelijks venijn

Veel nieuws is 't ten allen kant in binnen- en buitenland
Een rijke man, koopmarchand die steekt 't eigen huis in brand
Een smokkelaar wordt gepakt een straat die is ingezakt

Een bakker zit erg in nood er zit memel in zijn brood
Een slager moet betalen door te veel winst te halen
Veel water in de melk gedaan de melkmarchand moest er aan
Een oorlog brengt wat toeren 't stijgt al bij de boeren
Leg klacht bij het komiteit 't is al onrechtvaardigheid
De kleine man eet haast niet bij hem woont er zwart verdriet

Een kalfken is gestolen een huizoeking bevolen
Een dag schuift een uur vooruit wat steken z'allemaal uit
Een paster was gaan preken het worden rare streken
Wie leest vol lust de gazette wordt den hemel uit gezet
Een vrouw heeft een kind gekocht waar heeft ze dat toch gezocht
Terwijl haar man in de krocht vier jaar aan den IJzer vocht
En de huisbaas maakt zich kwaad hij volgt gauw een slechte raad
Een rechter met een slechte wet heeft 't gezin op straat gezet
De regen brengt geen zegen De boter is opgeslegen
Reklaam is niet uit de lucht Er klinkt alom klacht of klucht

De paus die vraagt de vrede Hij heeft een goede reden
Maar ik peinze meest van al Dat hij 't niet verkrijgen zal
Kijk : een nieuwe telegram Malheur mee trein of tram
Een meid maakt dat ze wegkwam Met de spaarpot van madam
Geloof de gazet niet al Anders loop ge in de val
't een oor in en 't ander uit Zo blijft gij een slimme guit.

R.v.d.L.

(1) R. van der Linden : *Charles De Clercq, volksschrijver uit Brakel*. O.V.Z. 54 (1979) 77-79.

De Bond heeft zo pas een boek van deze volksschrijver op de markt gebracht : *Een mijnwerker getuigt. Donker leven in Zuid-Oost-Vlaanderen en Henegouwen*. 112 blz., 4 ill. 22 buitentekstplaten.